

AKADEMINĖS DIDAKTIKOS DALYKAS IR PROBLEMATIKA

VYTAUTAS ŠERNAS

Vytautas Šernas gimė 1927 m. balandžio 15 d. Birjagalos kaime (Pakruojo r.). 1946 m. baigė Šeduvos gimnaziją, įstojo į Vilniaus pedagoginį institutą (1946–1949), 1952 m. neakivaizdiniu būdu baigė Gardino pedagoginį institutą.

1949–1959 m. mokytojas. Nuo 1959 m. Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto mokslinis bendradarbis (1959–1966), sektoriaus vadovas (1966 – 1982). Pedagogikos mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją apgynė 1966 m., habilituoto daktaro – 1979 m. 1982–1994 m. – Vilniaus technikos universiteto (buv. VISI) docentas, profesorius (1984). Nuo 1995 m. – Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, senatorius, socialinių mokslų (edukologijos) doktorantūros koordinatorius (1995–1998). Nuo 1996 m. – Tarptautinės techninio švietimo akademijos akademikas, „Žiemgalos“ draugijos prezidentas, Vilniaus skyriaus vadovas (viceprezidentas), tęstinių leidinių „Lietuvos edukologija“, „Acta paedagogica Vilnensia“, „Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos“, „Известия международной академии технического образования“, „Žiemgala“, „Filologija“ redaktorių kolegijų narys.

Habilituoto socialinių mokslų daktaro V. Šerno darbo ir mokslinės veiklos kryptys – glotoedukologija, didaktika, profesinė pedagogika, akademinė edukologija, ugdymo filosofija ir metodologija, leksikografija bei kraštotyra. Išleido 20 monografijų, žodynų, iš jų – „Lingvodidaktikos apybraižos“ (1976), „Kaip racionaliau mokytis kalbų. Basic English“ (1994), „Profesinė pedagogika“ (1995), „Profesinės veiklos didaktika“ (1998), „Glotoedukologija“ (1 ir 2 dalys, 2002, 2006), elektroninis „Lietuvių–rusų ir rusų–lietuvių kalbų žodynas“ (bendraautoris) ir kt., yra išleidęs daug knygelių, programų ir kt. Sudarė ir redagavo daugiau negu 20 straipsnių rinkinių, iš jų – „Lietuvos edukologija“, „Inžinierių rengimas Lietuvoje“ (2 leidiniai lietuvių ir vienas anglų kalba), „Bendravimo kultūra aukštojoje mokykloje“, „Aukštosios mokyklos pedagogika ir bendroji metodika. Studentų savarankiškas darbas“, „Daugyvenės kraštas“ ir kt.

Spaudoje yra paskelbęs daugiau kaip 500 straipsnių lietuvių, rusų, vokiečių, anglų, baltarusių ir kt. kalbomis.

Prof. V. Šernas išugdė būrį edukologijos ir glotoedukologijos mokslo daktarų, yra daugiau nei 10-ies doktorantų, habilitacinių komitetų pirmininkas arba narys.

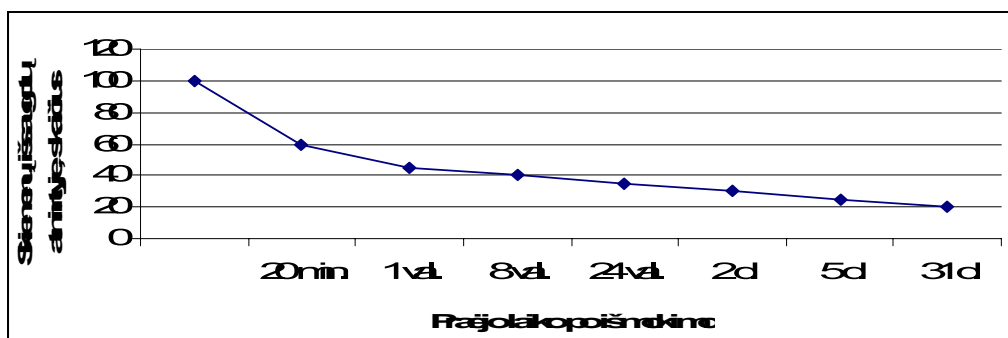
1. AKADEMINĖS DIDAKTIKOS DALYKAS

1.1. AKADEMINĖS DIDAKTIKOS SAMPRATA IR FUNKCIJOS

Didaktikos terminas yra kilęs iš senosios graikų kalbos žodžių „didaskein“ (mokyti), „didaskales“ (mokytojai). Etimologiškai reiškia mokymo(-si), lavinimo(-si), auklėjimo mokslą ir meną. Akademinė didaktika – tai vadovavimo studijoms mokslas, padedantis dėstytojams ir studentams sėkmingiau bendrauti įgyjant pastariesiems vieno ar kito mokslo pagrindus, dėstytojo perteikiamas žinias performuojant į konkrečios būsimos profesinės veiklos įvaizdį studento sąmonėje. Todėl tikros studijos pasižymi gana įtempta studentų sąmonės veikla. Netapusios studento savastimi dėstytojo perteiktos žinios tėra balastas, kuris gali būti naudingas tik formaliam egzaminui, bet ne būsimai profesinei veiklai. Deja, pastaroji problema – didelė studijų blygybė.

Studentų pastangomis jų psichikoje susiformavę jau savosios informacijos, aktualios būsimai profesinei veiklai, blokai (kaip ir meninio vaizdo suvokimo [23, 123–127]) paprastai tampa ilgalaikiais jų veiklos vidiniais reguliatoriais, leidžiančiais kūrybiškai, savarankiškai atlikti pareigas darbe. Netapusios savastimi šios žinios pamiršamos gana greitai pagal bendrus žmogaus atminties dėsniumus (1,2 pav.).

Akademinė didaktika – bendrosios didaktikos šaka. Jos pagrindinės funkcijos – nagrinėti fundamentinius studentų ugdymo klausimus: studijų tikslus ir jų struktūrą, šio proceso pagrindus – studijų turinį, principus, metodus bei akademinę pratybų organizavimo formas; studentų asmenybės pasirengimo jų profesijai ugdymą, kontrolės, vertinimo ir apskaitos būdus ir formas. Akademinė didaktika siekia padėti intensyvinti studijas, spartinti būsimą specialisto, jo asmenybės brandą. Akademinė didaktika grindžiama dalykų logikos ir studijų proceso bei studijų turinio dėsniumais bei dėsniais.

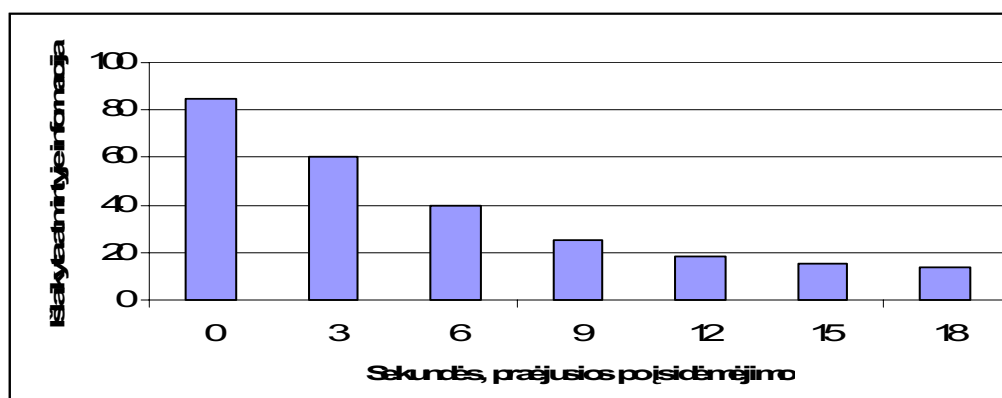
1 pav. Užmiršimo kreivė [2, 21]

Akademinės didaktikos struktūrą sudaro: bendroji studijų didaktika, dalykų ciklo (matematikos, gamtos mokslų, lingvodidaktikos ir pan.) ir atskirų disciplinų dėstymo didaktika. Tarp bendrosios didaktikos ir akademinės didaktikos, jos šakų yra įvairia-rūšiai ryšiai. Kiekviena akademinės didaktikos šaka turi turėti savus fundamentinius ir taikomuosius pagrindus. Šakų teorinius fundamentinius pagrindus apibendrina aka-deminė didaktika. Bet kurios fundamentinės akademinės didaktikos šakos uždavinys – padėti studijų praktikai (taikomajai), o studijų praktika patvirtina ar paneigia atski-rus šios teorijos teiginius.

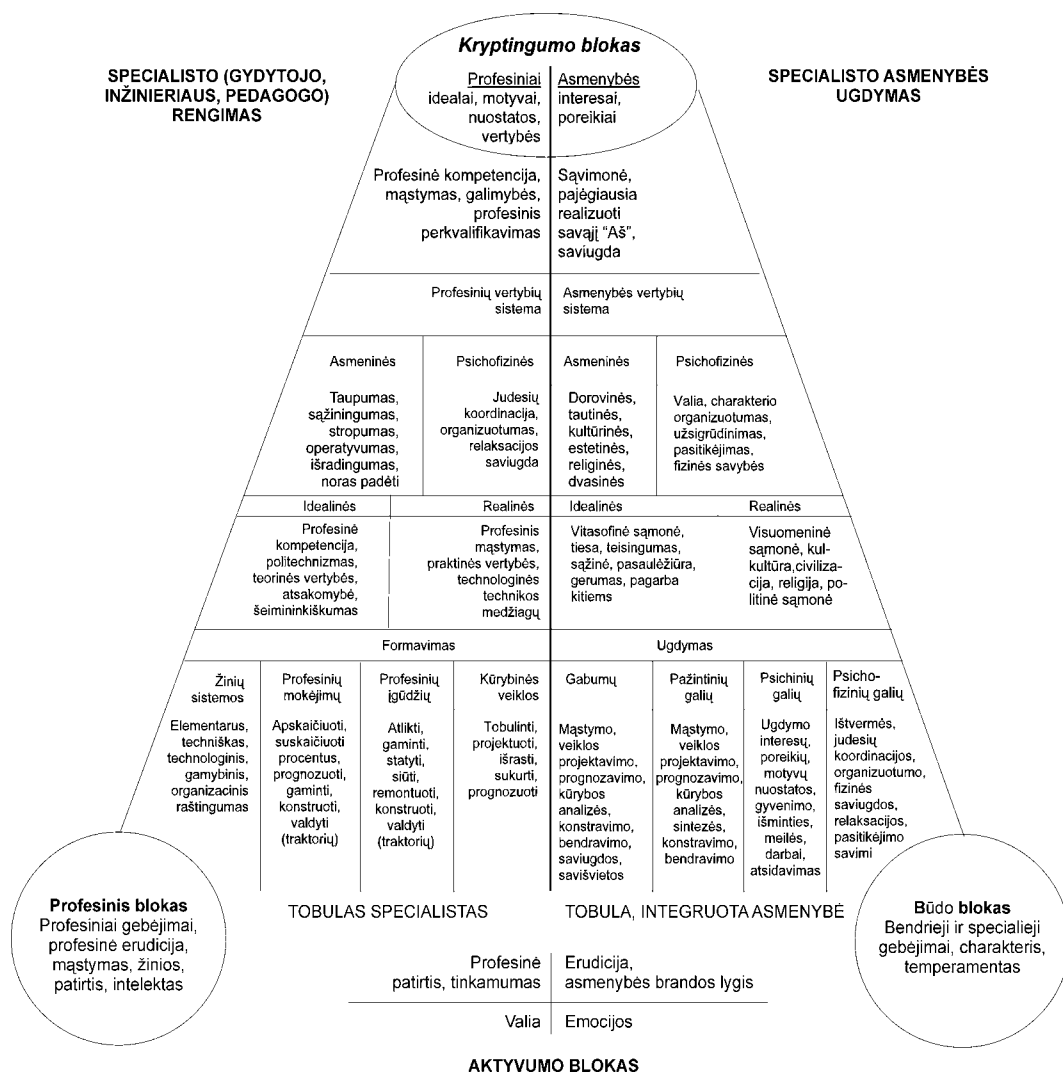
Akademinė didaktika turėtų apimti ir modifikuoti studijų tikslams visa tai, ką gali jai duoti psichologija, auklėjimo teorija, kibernetika, informacijos teorija, neurokiber-netika, biokibernetika, semantika, sociologija, semiotika, filosofija, fiziologija ir kiti mokslai. Jų pasiekimų intergracija – ateities reikalas. Vientisos akademinės didakti-kos sukūrimas pagrįstas jų sisteminiu, struktūrų sudarymu kuriant atskirų dalykų arba jų ciklų (matematikos, fizikos, ekonomijos, medicinos, kalbų ir kt.) didaktikas. Visais atvejais esminę įtaką dalyko ar ciklo dalykų didaktikai daro konkretaus mokslo ar jo ciklų, kurie dėstomi, turinio dėsniai ir studijų proceso dėsningumai, suvokimo ypatumai.

Akademinės didaktikos tapsmas, jos raida tiesiogiai priklauso nuo studentų, visuomenės, valstybės, o ypač universiteto dėstytojų suinteresuotumo, jų noro ieškoti naujų būdų bei metodų studijoms intensyinti.

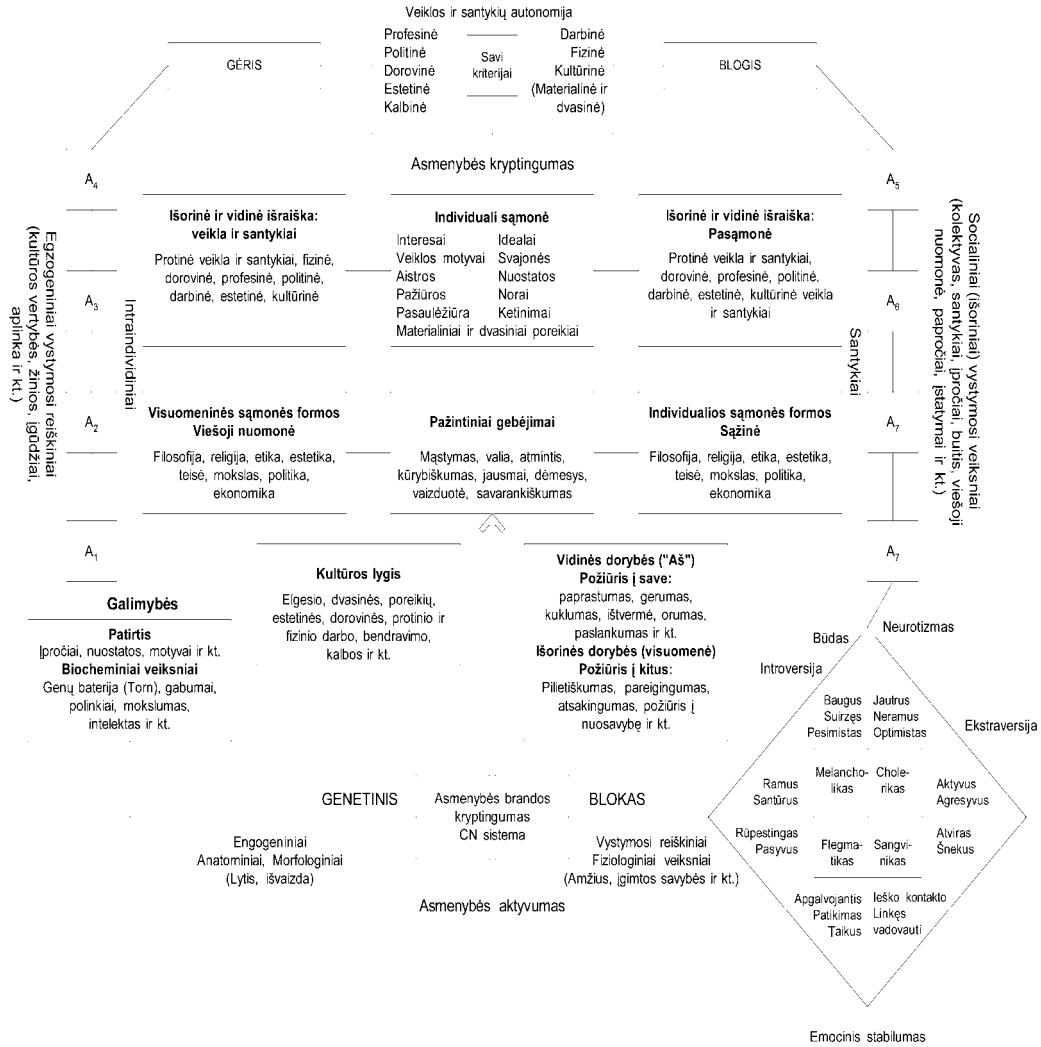
Akademinės didaktikos tikslas, perfrazuojant pedagogikos klasiką J.A.Komenskį (Komenský), – tai studijų organizavimo teorija ir praktika, kad dėstytojai „mažiau mokyti“, o studentai „daugiau mokytusi“, kad „krikščioniškoje valstybėje būtų mažiau tamsos, sumišimo, nesantaikos, o daugiau šviesos, tvarkos, taikos ir ramybės“ [18, 192]. Studijos turi ugdyti ne vien specialistus, bet ir asmenybes (3, 4, 5 pav.), „ne

2 pav. Atmintyje išlaikytos informacijos kiekio priklausomybė nuo laiko, praėjusio po beprasmių triraidžių įsidėmėjimo [22, 58, 193–198]

3 pav. Specialisto ugdymo modelis

4 pav. Asmenybės funkcionavimas

<p>Neigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — trūksta drąsos ir gebėjimo kitus įspėti, sulaikyti; — viską vertina nepalankiai („Vis blogiau darosi“), pesimistas; — labai nepasitiki žmonėmis, juos įtarinėja; — dideli svyravimai, neveiklumas, vargiai gali užmiršti įžeidimus (mąsto apie kerštą); — veikia praradę pasitikėjimą net artimiausiais žmonėmis; apmaudauja dėl netvarkos, nešėlybių; — linkęs į ramybę, nesukubiai mąsto, kol susiformuoja savo nuomone; — lėtaakabis, mikčioja, lėtas darbe, dirba rūpestingai ir gerai, jei nėra skubinamas, nesiekia garbės ir pripažinimo, drovus gyrimams; — labai bijo pažeminimo, sugėdinimo, todėl laikosi nuošalyje; — sunku su juo draugauti, todėl turi mažai draugų. <p>Teigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — patarnavimus teikia karštai ir graudulingai, mėgsta daryti gera; — vadovaujasi širdimi ir dvasia, linkęs apmastyti, mąsto nuodugniai, plačiai, ieško dėsnių, mėgsta būti nuošalyje, neatidus kitiems; — rimtas gyvenimo supratimas, liūdesys, dažnai praranda drąsą net dėl menkiausių kliūčių (melancholišką reikia mesti į vandenį, tadą jis išmoks plaukti). <p>Saviaukta:</p> <ul style="list-style-type: none"> — melancholikas turi ugdyti savyje pasitikėjimą savimi („Nėra taip bloga, kaip tu sau įsivaizduoji, tu matai dalykus per lamsiai“); — priešintis baimei, blogam opui, stengtis būti užimtam, kad nebūtų laiko svajoti; — nuolat savęs klausiti: ar ne per daug rūpinuosi svetimomis ydomis; — ugdyti gerąsias charakterio savybes: gerumą, vidinį gyvenimą. <p>Auklėjimas:</p> <ul style="list-style-type: none"> — stengtis jį suprasti, nes tai padės jį auklėti, įgyti jo pasitikėjimą; — vengti bausmių, nes tai jį daro užsispyrusį; — prie darbo nuolat akinti. 	<p>Teigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nuolatika ir entuziazmas dideliems dalykams; — didelis emocionalumas, susierzinimas, iniciatyvumas; — gudrus protas, slipri valia, didelė energija, aistringumas; — polinkis valdyti kitus, trumpa ir tvirta kalba; — kantrumas skausmui; — optimizmas, aktyvumas, impulsyvumas. <p>Neigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — puikybė, užsispyrimas, didelis pasitikėjimas savimi; — kitų niekinimas, didelis emocingumas, labai įžeidus, pyktis; — veidmainiavimas ir apsimetėjimas; — širdies kietumas ir nejaudrumas (proto žmogus); — taip noriu, taip liepiu. <p>Saviuokta:</p> <ul style="list-style-type: none"> — jam reikia didelės idėjos — kaip žvaigždės; — laimėtu, jeigu paprašyti kitų palaimo; — orientuotis siekti tarnauti tautai, liaudžiai; — jo išsigelbėjimas — prisivertimas nusizeminti; — kuo daugiau jį išmoksinti, kad jis geriau suprastų kitus; — jis pats laisva valia gali save išauklėti; — jėga cholero nepataisys, prievarta — neišauklėsi; — ramus auklėtojas elgesys, vengimas skirti gėdinančias bausmes; — stengtis įtikinti. 								
<p>Intraversija</p> <p>Savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — įspūdžius silpnai išgyvena, jie greitai dingsta; — nesidomi įvykiais, kurie vyksta aplink jį; — flegmatiką sunku uždegti veiklai, vyrauja šaltumas, ramumas, polinkis į poilsį ir patogumą; — mąstymas lėtas, tingus. <p>Teigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — negreitai susierzina net įžeistas, priverstas veikti savo norą; — šaltas naujoms idėjoms ir nepalankus joms (aš tai apgalvosiu); — įpročio žmogus, kuris nemėgsta keisiti senojo įprasto kelio (konservatyvus); — darbuojasi patogiai, bet nenulstamai; — neturi jokių didžiųjų aistrų ir nekelia gyvenimui didelių reikalavimų, nors gebamų užtenka. <p>Neigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — trūksta idealizmo, noro siekti ko nors aukšto, todėl dirba lyg apsnūdęs, be džiaugsmo, lengvai tampa atsiliekęs (apsiesiu be to), nes lingi galvoti, nežino kilnesnių vertybių, vargais prisiriama sunkesnę pareigą, vyrauja dvasinis tingumas; — tedarys tiek, kiek pareigos iš jo reikalauja, linkęs į poilsį, valgi, gerimą. <p>Saviuokta:</p> <ul style="list-style-type: none"> — turi stengtis pamėgti sunkesnę darbą; — dažnai turi atsiminti savo atsakomybę, nes jis mąsto „Ne aš vienas gyvenu pasauly“; — sekti didžiųjų vyrų pavyzdžiais; — naudinga turėti gerą ir energingą draugą idealistą. <p>Auklėjimas:</p> <ul style="list-style-type: none"> — viską reikia jam gerai išaiškinti ir dažnai kartoti; — su didėle kantrybe pratinti jį prie geros tvarkos; — bausmes jam taikintines. 	<table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td colspan="2">Neurotizmas</td> </tr> <tr> <td>Melancholikas Gr. melaina chole — juodoji tulžis</td> <td>Cholericas Gr. chole — geltonoji tulžis</td> </tr> <tr> <td>Flegmatikas Gr. flegma — gleivės</td> <td>Sangvinikas Lot. sanguis — kraujas</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Emocinis stabilumas</td> </tr> </table>	Neurotizmas		Melancholikas Gr. melaina chole — juodoji tulžis	Cholericas Gr. chole — geltonoji tulžis	Flegmatikas Gr. flegma — gleivės	Sangvinikas Lot. sanguis — kraujas	Emocinis stabilumas	
Neurotizmas									
Melancholikas Gr. melaina chole — juodoji tulžis	Cholericas Gr. chole — geltonoji tulžis								
Flegmatikas Gr. flegma — gleivės	Sangvinikas Lot. sanguis — kraujas								
Emocinis stabilumas									
<p>Ekstraversija</p> <p>Savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — viską mato, viską girdi, apie viską kalba; — greitai užsidega geram, bet greitai tai ir pamiršta; — nori gėrėtis gyvenimu, nebūti vienas; — greitai ir stipriai reaguoja į įspūdžius, bet neilgam; — atviras; — nepajėgia priešintis bausmei. <p>Teigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — linksmo patūra į gyvenimą, jis mėgstamas kitų, greitai susipažįsta, šnekus, linksmas, draugiškas; — meilus ir pasiryžęs kitiems palaimauti, labai jaučia kitus; — neįsistūžia dėl savo ydos, nelanko pykčio širdy, nelaimėse nesikremta. <p>Neigiamos savybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> — tuštybė ir pasimėgavimas savimi, savo apdaru; — laimingas, kai jį geria, linkęs į privabiš bičiulystę; — lengvai pasiduoda kitų įtakai, pavydui, lenkyniavimui, kerštui; — sunku jam būti nesališkam, linkęs saldižaližuoti, sunku jam valdyti liežuvį, nutylėti, sprendimai dažnai būna šališki; — sumanyti dažnai grūna, nes nenumato sunkumų; — blogai pažįsta save, savo vidaus pasaulį, jo vaizduote nerami; — išsiblaškęs veikloje, ieško teigiamų emocijų; — linkęs pataikauti viršūninkams, gerintis. <p>Saviuokta:</p> <ul style="list-style-type: none"> — susitelkimas — jo išsigelbėjimas; — kasdien tramdyti akis, ausis, liežuvį, gomurį; — turi mokytis gerumo, tvirtumo, priešintis pavydui, tuštybei, paviršūniškumui, nepastovumui. <p>Auklėjimas:</p> <ul style="list-style-type: none"> — reikalauti baigti pradėtą darbą; — nepasitikėti jo pažadais, nuolat tikrinti jo darbo kokybę; — nekraipiti dėmesio į jo saldižaližuavimą; — vengti jam išsakyti slaptašias mintis; — reikalauti tvarkos; — saugoti jį nuo blogų draugų, laikyti jį reikiamose ribose. 	<p>Temperamentai skirstomi pagal šias pagrindines savybes:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Reakcija į silpnus dirgiklius, reakcijos greitis (koks sensityvumas?). 2. Reakcijos į aplinką, nevalingumo laipsnis (reaktyvumas). 3. Aktyvumo laipsnis siekiant tikso (aktyvumas). 4. Nuo ko priklauso mokinio aktyvumas — ar nuo atsitiktinių sąvybių (nuotaikos, situacijų), ar įsitikinimų. 5. Psichinių procesų reakcijų greitis (kalbos, veiklos). 6. Gebėjimas prisitaikyti ar neprisitaikyti prie aplinkos. 7. Polinkis į išorinį (ekstravertas) ar vidinį (intravertas) pasaulį. 8. Kaip greitai kyla emocinės reakcijos į silpnus poveikius. 								

5 pav. Temperamentas ir jo rūšys

prisitaikėlius ir vartotojus, o veiklius visuomenės narius" [9, 3]. Nė minutę dėstytojai negali užmiršti: „Nėra doro žmogaus, Lietuvos piliečio, nėra ir tikro specialisto”.

1.2. DĖL PAGRINDINIO AKADEMINĖS DIDAKTIKOS OBJEKTO

Studijas optimizuoti, tobulinti neretai trukdo dogmatinis didaktikos objekto supratimas, dėl to randasi didaktikų įvairovė, kuri, būdama siaurai orientuota, klaidina dėstytojus. Pvz., L.Jovaiša teigia, jog didaktika yra „mokymo ir mokymosi mokslas” [11, 8], V.Rajeckas – „mokymo teorija” [24, 79], A.Juška – „mokymo mokslas, kuris gvildena dvi esmines mokymo problemas – ko mokyti ir kaip mokytis” [12, 110].

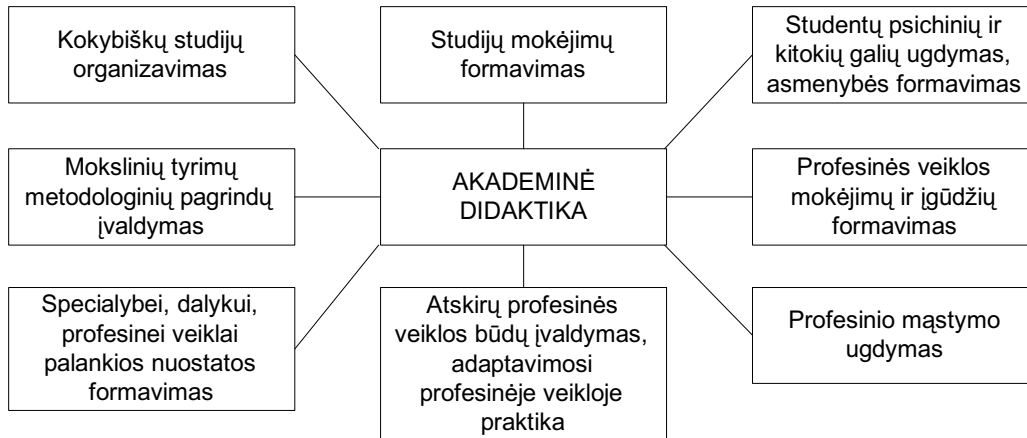
Vokiečių didaktai yra susikūrę įvairias didaktikos šakas. Jie išskiria mokymo ir mokymosi mokslą (Lehrkunde: J.Dolchas (Dolch), C.Hausmanas (Hausmann)), proto lavinimo didaktiką (Unterrichtslehre: D.Heimanas (Heimann), V.Šulcas (W.Schulz), T.Švertas, (Schwerdt), H.Bekeris (Becker) ir kt.), lavinimo teorinę didaktiką (Bildungstheoretische Didaktik: O.Vilmanas (Willmann), E.Venigeris (Weniger), V.Klafkis (W.Klafki), G.Keršenšteineris (Kerschensteiner)). Šios mokymo(-si) teorijos nukreiptos į individą, jo protinį ir kt. lavinimą euristiniais, kūrybiniais ir kitokiais metodais. Atskiras didaktikos modelis, skirtas pedagoginio proceso valdymui, yra kibernetinė didaktika ir žinių pateikimo teorinė didaktika (Kybernetische Didaktik; Informations-theoretische Didaktik: M.Frankas (Frank), F.Kube (Cube)), psichodidaktika [Psychologische Didaktik], mokymo funkcijų didaktika [Didaktik der Lehrfunktion], dalykų didaktikos ir kt. [12, 21; 4, 7–39]. Kiekviena iš šių didaktikos krypčių turi savo tyrimo objektus: vienu atveju – žinių įsiminimo, kitu – dėstymo, trečiu – protinimo ir pan. Nėra bendro ugdymo teorijos objekto. Neaišku, kuria iš šių didaktikų dera vadovautis. Todėl vokiečių didaktikos kūrimo kelias Lietuvai vargu ar priimtinas, studijuotinas, nors jų patirtyje yra daug gero.

Didaktikos modelių, teorijų įvairovė, jų gausumas rodo, jog keičiantis didaktikos objektui, mokymo paskirčiai, keičiasi ir didaktikos pobūdis, mokymo(-si), lavinimo(-si), auklėjimo(-si) studijų principai, metodai, pratybų, paskaitų, laboratorinių darbų pobūdis, struktūra, kontrolė, individų pasirengimo apskaita ir vertinimas. Išvada: jei nėra vieno didaktikos objekto, vargiai galima kalbėti apie brandžią didaktiką.

Grįžkime į Lietuvos realybę, esamybę. J.Vabalas-Gudaitis tokiu pedagoginio proceso objektu laikė pedagogo ir individo psichikos sąveiką, kurią pedagogas turi reguliuoti, o V. A. Petersenas (W. A. Petersen) [21, 65] įvardijo jau trikampį: pedagoga, studijuojantįjį ir mokomąją medžiagą. Ilgamečiai mano didaktiniai tyrimai rodo, jog didaktikos objektas susideda ne iš 2 ar 3 pedagoginio proceso sąveikos veiksnių reguliavimo, o iš daug daugiau, t.y. dėstytojo (D), studentų (S), ugdymo(-si) tikslų (T), konkretaus dalyko turinio (C), mokymo(-si) proceso, jo dėsningumų (P), aplinkos (A), jo nuostatų (N), individualaus studijų stiliaus (SS), individo patirties (I) ir veiklos rezultatų (R). Lavinamosios pedagoginės veiklos poveikio lygį studentui geriausiai

atspindi jo konkrečios praktinės veiklos galimybės procesas, jo kokybė, individo „sąmonėjimas“ (Vydūnas), o ne vien dėstytojo perteiktos žinios. Studentas ir turėtų būti vertinamas už sąmonėjimo proceso poslinkius, veiklos (elgsenos, intelektinės, fizinės) kokybę. Taigi didaktikos objektas sąmonėjimo veiklos išmokimo požiūriu ir bus visų šių veiksnių (D<->S<-> T<-> C <-> P<->A<->N <->SS <-> I <-> R) kryptingos sąveikos racionalaus reguliavimo mokslas, siekiant studento asmenybės ir profesinės pilnaties, t.y. visapusiško jo sąmonėjimo, profesinės veiklos projektavimo, studento veikdinimo. Akademinės veiklos didaktikos centras – studentas, jo veikdinimas per sąmonėjimą, asmenybės, specialisto brandinimą. Dėstytojo uždavinys – organizuoti optimaliai kryptingą visų šių veiksnių D<-> S<-> T<-> C<-> P<-> A <-> N<-> SS <-> I <-> R racionaliausią sąveiką, atsižvelgiant į perteikiamo mokslo pagrindų turinio, pedagoginio proceso dėsningumus. Realizuoti šį uždavinį ir turi siekti didaktikos specialistai, didaktikos mokslas [30]. Šių samprotavimų pagrindu, manau, būtų tikslinga grįžti prie O.Vilmano, akad. S.Šalkauskio rekomenduotos didaktikos kaip lavinimo, protinimo mokslo [Bildungsdidaktik]. Studijuodami siekiame išmokimo, bet išmokta greitai pamirštama (žr. 1, 2 pav.). Todėl studijų metu individas turi siekti konkrečios būsimos profesinės veiklos vizijos, šios veiklos algoritmų sau pačiam susiprojektavimo, savo galimybių išbandymo.

Tai, kas išgirsta, yra žinių lygmens išsimokslinimas. Pažintinis studijų procesas sudėtingesnis: *racionalusis* (sensorinis, loginis) sudaro vienovę su *emociniu* (jausmai, išgyvenimai) ir *dvasiniu* (dvasia, intucija). Viso to rezultatas – išsilavinimas. Pastaruoju atveju įgytos žinios tampa studento savastimi, lieka visam gyvenimui, tik vargu ar jis mokės praktiškai veikti, žinias praktiškai taikyti. Antruoju atveju pažinimas – tai „sąmonėjimas“ (Vydūnas), įvairiapusė asmenybės branda, susijusi su išplėstomis individo veikdinimo galimybėmis. Šiuo tikslu būtina, anot S.Šalkauskio, sieti dėstomąją medžiagą su paties studento „gyvenimu, jo patyrimu, pergyvenimais, gyvastingais reikalais, kasdienine jo aplinkuma, o paskui padėti pereiti tris sumanumo laipsnius; pirma, suprasti šitie gyvenimo faktai, antra, iškelti aikštėn glūdinčius juose dėsningumus ir, trečia, išsidirbti pagaliau praktinę normą savo gyvenimui bei elgimuisi“. Pažinimas, toliau nurodoma, turi eiti nuo siauresnio: „šeimynos per bendruomenę, visuomenę, valstybę prie visos žmonijos“, „nuo dabarties prie praeities ir net ateities. Tik tokiu būdu pasiekiamas praktinis arba organingas žmogus, jo <...> įsijautimas į gyvenimo problemas (pridurčiau: sąmonėjimas – V. Š.), kas charakterizuoja tikrai išlavintą bei išauklėtą žmogų“ [28, 16]. Todėl didaktikos mokslas glaudžiai susijęs su protinėmis, dorinėmis, estetinėmis, religinėmis, tautinėmis, visuomeninėmis, kultūrinėmis gėrybėmis ir vertybėmis [29, 247 – 277], kurios J.Laužiko darbuose toliau buvo rutuliojamos kaip švietimo lobiai ir vertybės [15, 245 – 254]. Ypač vertingos didaktikai J.Laužiko sąvokos: *ėmyba* (suvokimas, įsisavinimas, išmokimas), *jungyba* ir *reiškyba*, rodančios studijų proceso vientisumą, pabrėžiančios ne vien mokymą, bet ir mokymąsi, išmokimą, sąmonėjimą, veikdinimą, asmenybės ir specialisto brandą.

6 pav. Pagrindinės akademinės didaktikos problemos

Išvada. Pagrindinis akademinės didaktikos objektas yra studentų vidinių ir išorinių veiksmų pedagoginiame procese kryptinga, optimali pažintinė lavinamoji auklėjamoji sąveika, atsižvelgiant į profesinio ugdymo tikslus, individualias psichikos ir amžiaus savybes, patirtį, interesus, siekius, nuostatas, individualų studijų stilių, veiklos (darbinės, inžinerinės, medicininės) patirtį, žinias, mokėjimus ir įgūdžius bei gebėjimus, veikdinimo ir sąmonėjimo proceso tempą, gebėjimą profesiskai reikštis, veikti, projektuoti, įvertinti, kritiškose situacijose optimaliai spręsti ir pan. Glausčiau: akademinės didaktikos objektas – įvairiapusės studijos, ne vien mokymasis. Jų tikslas – tapti išsilavinusiu (o ne vien išmokslintu) specialistu, pilnutine asmenybe, tikru inteligentu.

Pagrindiniai akademinės didaktikos bruožai, problemos schemiškai pateiktos 6 pav.

Kaip matyti iš 6 paveikslo, akademinė didaktika nėra vien mokymo, t.y. vadovavimo mokymui, studijoms, ar lavinimo, vien mokymosi ar protinimo mokslas. Ji apima, kaip yra sakęs F. K. Egersdorfas (F. X. Eggersdorf), „gyvą žinojimą“, kuris teikia gyvų jėgų, „įdvasintų gebėjimų“ (veikti, pažinti, ugdyti save kaip profesionalą, asmenybę, „apšviestą norėjimą“). Vadinasi, akademinė didaktika – tai racionalaus pasaulio pažinimo, veiklos išmokimo, asmenybės psichinių ir kitokių studentų galių (ne vien protinimo) studijų metu ugdymo mokslas.

Akademinė didaktika – tai racionalaus profesinės teorijos ir praktinės veiklos studijų metu išmokimo, psichinių ir kitokių studentų asmenybės galių ugdymo, siekiant jas optimizuoti, mokslas (teorinis ir taikomasis).

2. PAGRINDINĖS AKADEMINĖS DIDAKTIKOS KATEGORIJOS IR SĄVOKOS

Studijų tikslai ir uždaviniai sąlygoja būtinumą atrinkti pagrindines kategorijas ir terminus, apibrėžti jų turinį, vartojimą.

2.1. Profesija ir specialybė. *Profesija* (lot. – *professio*; vok. – *Beruf*; lenk. – *zawód*; pranc. – *profession*; angl. – *vocation, occupation*) – nuolatinės veiklos rūšis, kuriai reikia specialaus pasirengimo ir kuri yra pragyvenimo šaltinis. Profesija – tai gebėjimas atlikti kompleksą reguliariai pasikartojančių ir visuomenei bei žmogui naudingų veiksmų, funkcijų. Profesinis būsimųjų specialistų meistriškumas sąlygoja tautos, jos kultūros, gamybos ir verslo pažangą.

Tarptautinę profesijų klasifikaciją sudaro dešimt profesijų: šachtininkai (0), darbininkai (1,2), žemdirbiai (3), transporto ir ryšių darbuotojai (4), prekybininkai (5), inžinieriai ir technikai, fizikai ir matematikai, chemikai ir geologai (6), gydytojai ir medicinos seserys (7), istorikai, sociologai, juristai, ekonomistai, mokytojai ir kt. (8), kontorų tarnautojai ir administracijos darbuotojai (9). Tačiau profesijų yra labai daug. Pavyzdžiui, JAV profesijų žinyne randame 22000 profesijų, iš kurių net 6000 buvo nežinomos prieš 25 metus. Unikalios profesinės žinios neleidžia greitai persikvalifikuoti. Per savo gyvenimą žmonėms tenka 2–3 kartus keisti profesiją, prisitaikyti prie naujų sąlygų.

Psichologai klasifikuoja profesijas pagal darbo objektus: darbas su žmonėmis, gyvąja ir negyvąja gamta; pagal profesijai reikalingą dėmesingumą, dėmesio pastovumą, gebėjimą jį paskirstyti, koncentruoti, greitai prisitaikyti; pagal interesus: į mokslininkus, literatus, pedagogus, artistus, muzikantus, verslininkus, inžinierius, gydytojus, mokytojus ir kt.

Kiekvienoje iš šių grupių – dešimtys ar net šimtai profesijų. Aukščiausio lygio specialistus pramonei, žemės ūkiui, švietimui, sveikatos apsaugai, aptarnavimui rengia aukštosios mokyklos (universitetai, akademijos, institutai).

Sakoma, kad kiekvienas žmogus gali pasirinkti kokią tik nori profesiją. Ar tai teisinga? [1, 145–146].

Specialybė – (pranc. – *spécialité*; angl. – *speciality*; vok. – *Fach*; lot. – *specialis*, – ypatingas, atskiras) – žmogaus darbo, veiklos sritis, kuriai jis yra įgijęs gana daug žinių, mokėjimų ir įgūdžių dirbti, turi tai patvirtinantį pažymėjimą, diplomą. „Pagal kvalifikaciją specialybės skirstomos į darbininkiškąsias, techniškąsias (vidurinės grandies) ir inžinerines bei kitokias aukštosios grandies specialybes. Šių klasifikacijų specialybės įgyjamos atitinkamose mokyklose (profesinėse, aukštesniosiose, kolegijose, aukštosiose) ir kursuose“ [10].

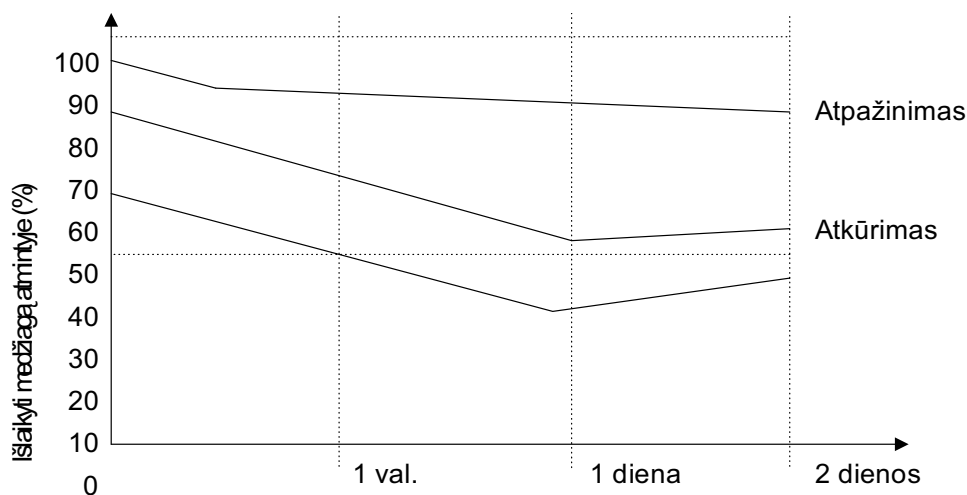
Specializacija – (angl. – *specialisation*; vok. – *Spezialisierung*) žmogaus pasirengimas dirbti pagal siaurą specialybę, t. y. siauresnę už specialybę.

Kvalifikacija – (angl. – qualification; vok. – Qualifikation) pasirengimo dirbti pagal šią profesiją pakopa, laipsnis.

2.2. Studijos (angl. – studies; lot. – studium) – studijavimas, uolus, stropus mokymasis, lavinimasis universitete, kruopštus tyrinėjimas kurio nors dalyko, mokslo, veikalo, reiškinių, specialybės; mėgstama veikla.

2.3. Ugdymas ir mokymas. Ugdymas – tai įvairiapusis specialisto rengimas, jo asmenybės formavimas, profesinis lavinimas, žinių pagrindų individui suteikimas, profesinių gebėjimų puoselėjimas, įgūdžių veikti pagal specialybę lavinimas. Ugdymas apima švietimą, mokymą, lavinimą, prusinimą, globojimą, auklėjimą ir formavimą iš išorės (aplinka) ir iš vidaus („aš“). Ugdymas, pasak J.Laužiko, „yra tas socialinės kultūros veiksmas, kuriame susitinka praeities kultūros lobynas, dabarties asmens ir žmonijos gyvenimas ir ateities perspektyvos“ [16, 41]. Tą veiksmą atlieka ne vien dėstytojas, o tikros studijos. Ugdymas visada turi tikslą (idealą, poziciją), veikiamąjį objektą – subjektą – ugdytinį, ugdomojo veiksmo subjektą, veikėją (pedagogą dėstytoją), perteikiamas ugdomąsias gėrybes (dorines, mokslines, gamybinės, kultūrinės, darbinės, estetiškos ir kt.), svarbias studentui. Dėstytojo uždavinys – padėti studentui susiorientuoti, sužinoti, galėti užmoji įgyvendinti.

Mokyti galima vykdytoją, bet kūrybišką specialistą reikia ugdyti. Vadinasi, pirmiausia – rengti jį profesijai, ugdyti jo profesinį intelektą, protą, gabumus, dorovę, estetinį skonį, charakterį, asmenybę (profesinis ugdymas), plėsti akiratį, pratinti spęsti įvairias problemines situacijas. Ugdyti galima individą (individualus ugdymas), kolektyvą (kolektyvinis ugdymas), visuomenę (visuomeninis ugdymas), patriotizmą, meilę savam kraštui, tautai (patriotinis, tautinis ugdymas), pagarbą kitoms tautoms (tarptautinis ugdymas). Ugdoma pagal dvasinius, materialinius, profesinius ir kultūrinius individo, grupės, tautos poreikius.

7 pav. Užmiršimo kreivės, nustatytos įvairiais atminties tyrimo metodais [20, 37]

Mokymas (angl. – teaching; vok. – Lehren) – vadovavimas mokymuisi, t. y. tikslingas, nuoseklus dėstytojo ir studentų veikimas, padedantis stimuliuoti ir organizuoti studentų pažintinę profesinę veiklą. Mokymas – dėstytojo, studentų profesinio rengimo tikslų ir turinio bei profesinės veiklos sąveikos kryptingo reguliavimo, siekiant optimalių profesinės veiklos išmokimo rezultatų, modelis. Mokymosi rezultatas – studentų gebėjimų, profesinių galių, išradingumo ką nors tobuliau padaryti, pastabumo, dėmesingumo, profesinės vaizduotės, valios, charakterio, asmenybės ugdymasis.

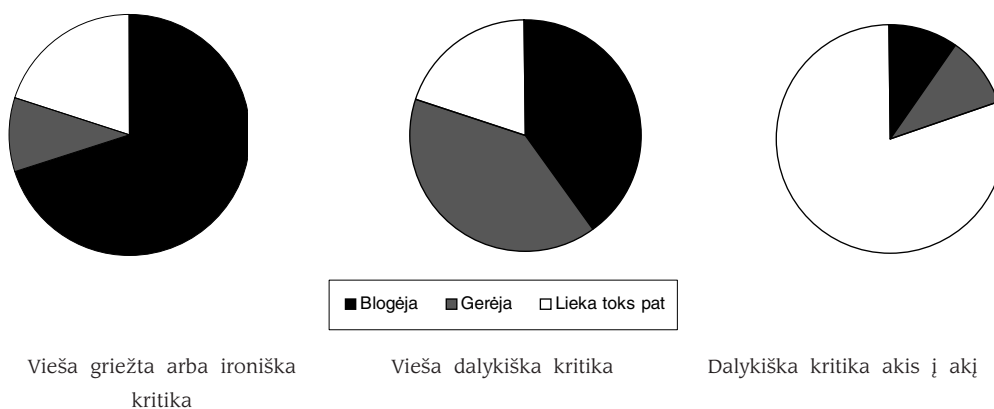
Pagrindinė mokymo termino reikšmė yra profesinių ir kitų žinių, dėstytojo gyvenimo išminties, naujų profesinių vertybių sistemos perteikimas, pagalba studentams, įgyjantiems naujų žinių ir profesinius mokėjimus bei įgūdžius. Įvairių studentų tikslų realizavimas priklauso nuo studentų tikslų (ko siekia individas?), studijų uždavinių (kam yra mokoma?), studijų turinio (ko yra mokoma?) ir studijavimo metodų bei būdų (kaip yra mokoma ar mokomasi?). Studijos turi garantuoti išmokimą, tvirtas žinias ir profesinius mokėjimus, įgūdžius.

Išmokimo sėkmė priklauso nuo studentų mokslumo (vok. – Lernfähigkeit; rus. – обучаемость), individo studijų stiliaus įvaldymo, studentų atminties, pasikartojimų.

Studentams neužmiršti išmokto padeda sistemingas kartojimas, medžiagos įdomumas, jos aktualumas jiems (7 pav.). Žmonės yra linkę užmiršti pasenusią informaciją, šalutinius faktus, nerimą keliančią informaciją.

Studentai lengviau įsimena, jei:

- nuo visumos eina prie detalių arba priešingai, priklausomai nuo to, koks studentui būdingas įsiminimo būdas: dedukcinis ar indukcinis, taip pat ir jų studijų stilius;
- mintyse kartojamas perskaitytas tekstas;
- kartojimas neįkyrus;

8 pav. Kritikos poveikis darbo našumui [2, 56]

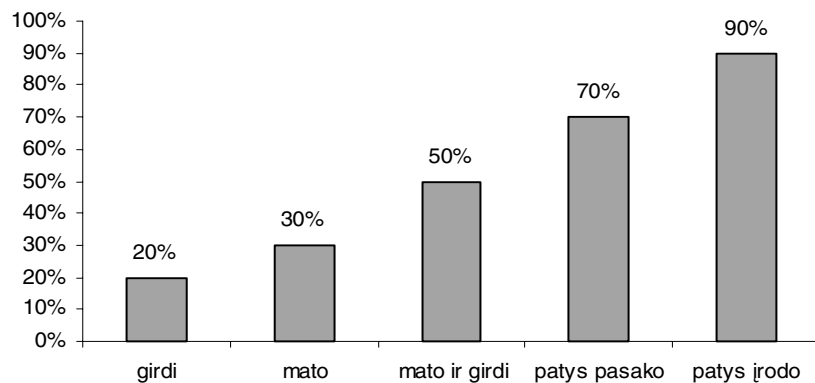
- išsirašomi išidėmėtini pavadinimai, formulės, vardai, skaičiai ir kelis kartus jie pakartojami;
- asocijuojama nauja medžiaga su jau gerai žinoma;
- įsimenamos informacijos yra ne daugiau kaip 7 ar 12 vienetų;
- kartojimas organizuojamas tinkamais laiko tarpais;
- randama įvairių ryšių tarp gerai išmoktos ir naujos medžiagos;
- įsimenama medžiaga studentams yra prasminga;
- įsimenama medžiaga išdėstyta pagal tam tikrą loginį dėsnį;
- naudojamos ta atminties rūšimi, kuri labiau išstobulinta (regimoji, girdimoji, emocinė, motorinė);
- mokomasi vakare, o rytą kartojama.

2.4. Studijų būdai paprastai išskiriami šie:

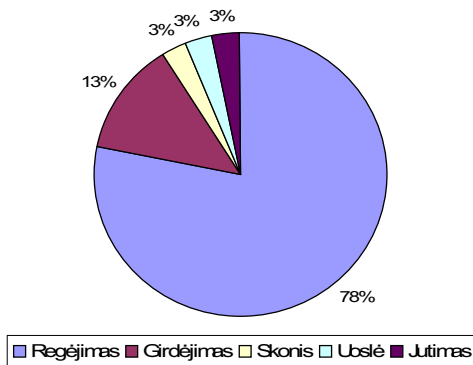
Asociacinis. Dėstytojo veikla, jo perteikiama informacija (S) sukelia studentų psichikoje reakcijas (R). S ir R sąveikauja tam tikromis X aplinkybėmis (dėstytojo ir studentų santykiai, veiklos būdai, nuostatos, poveikio S efektyvumas ir kt.). Išreikšti šią sąveiką galima formule $S \times R$. Kai kurie dėstytojai, taikantys asociacinį studijų būdą, dirba pagal šūkį: „Daryk taip, kaip darau aš“.

Instrumentinis studijų būdas grindžiamas veikla, kurios metu taikomos naujos žinios. Pageidautina, kad šias žinias ir jų įgijimo būdus lydėtų studento veiklos sėkmė. Pozityvios ar neigiamos veiklos pasekmės reguliuoja studento nuostatas, jo pastangas išmokti darbinės, inžinerinės, pedagoginės ar komercinės veiklos. Pagyrimas, geranoriška kritika, galimybė studentui įgyvendinti savo siekius, interesus daro išorės poveikį veiksmingą (žr. 8 pav.).

Probleminis studijų būdas reikalauja akademinę pratybų metu dažnai analizuoti sąryšingumus, ieškoti sprendimo praktinio panaudojimo būdų, pratinti studentus spręsti gamybos, komercijos, pedagogikos, medicinos, agronomijos ir kitas problemas.

9 pav. Pateiktos medžiagos išmokimo procentas atsižvelgiant į pateikimo pobūdį [2, 21]

10 pav. Studento minties aktyvumo priklausomybė nuo pojūčių, kurių dėka gaunama nauja informacija [2, 20]

Jis apima šiuos studijų proceso veiksmus: 1) stebėjimą-analizę; 2) galimų rezultatų prognozavimą; 3) problemos išsprendimą; 4) praktinį sprendimo taikymą ir 5) rezultatų įvertinimą. Probleminis studijų būdas aktualus, nes specialybės žinios greitai sensta (maždaug

kas 5 metai jos atsinaujina), o studentui ateityje nuolat teks prisitaikyti prie naujų technologijų, situacijų, t.y. nuolat savarankiškai kelti savo kvalifikaciją.

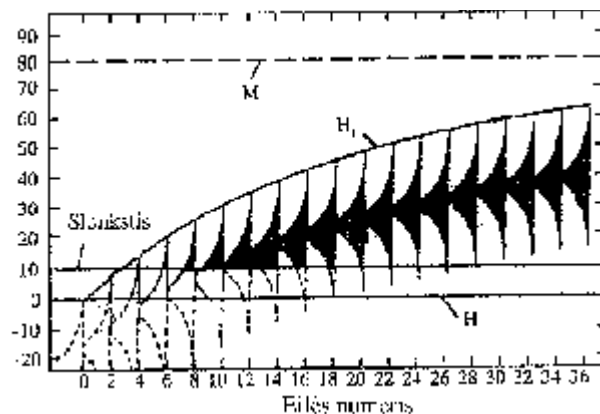
Socialinis studijų būdas reikalauja stebėti ir perimti kitų (kolegų, dėstytojų, darbininkų, komersantų, pedagogų, tėvų) patirtį, mokytis iš kitų klaidų. Perimant kitų patirtį svarbu, kad ji būtų teoriškai pagrįsta, dėstytojo žodžiai neprieštarautų jo veiksams.

Inžinerinės ar kitos veiklos studijų refleksija – studentų mokėjimas refleksuoti savo pažinimą, profesinę veiklą, ją kontroliuoti, analizuoti. Todėl būtina parengti šios refleksijos įvertinimo testus, kad studentai patys išmokytų operatyviai pasitikrinti dėmesingumą, veiklos tikslumą.

Išmokimas – tai pakitimai studento psichikoje, įvykę dėl dėstytojo ir studentų veiklos sąveikos, rodantys palankų studijų rezultatą, kai studentas įsisavina žinias, profesinius mokėjimus ir įgūdžius, pamažu keičiasi jis pats, tapdamas specialistu.

Įsisavinimas vyksta individo sąsamonėje, bendraujant. Jis rodo suvokto rezultatą. Jei išmokimas yra sąmoningo mokymosi rezultatas, tai įsisavintos žinios jau automatiškai apdorojamos, naudojamos veikloje. Pvz., kalbinės veiklos metu individas operuoja įsisavintomis žiniomis. Sąmoningai tik koreguojama ši kalbinė veikla. Projektuojant vidinę kalbą vyrauja sąmoninga individo intelektualinė veikla.

11 pav. Veiklos įgūdžių formavimo dėsnis [35, 110]. Simbolių reikšmė: H – asociacinio ryšio tarp S–R šiame bandyme dydis; M – maksimali asociacinio ryšio jėga; H_1 – pirminė asociacinio ryšio reikšmė. Slenkstis – riba, kai veikla iš žinių ir mokėjimų lygmens pereina į jos įgūdžius

2.5. Išmokimo dėsniumais ir sąlygos. Išmokimo sėkmė priklauso nuo studentų mokslumo, jų atminties pobūdžio (regimoji, girdimoji, motorinė, ilgalaikė, trumpalaikė ir kt.). Atminčiai būdingi savi dėsniumai (angl. – Law governing; vok. – Gesetzmässigkeit; rus. – закономерность), t.y. objektyvūs, įvairiose situacijose pasikartojantys savumai. Dėsniais arba dėsniumais grindžiami akademinės didaktikos principai, metodai. Pavyzdžiui, psichologų nustatyta, jog studentų išmokimo lygmuo priklauso nuo pateikimo pobūdžio, orientuoto į jų atmintį (7, 10 pav.). Žmogaus atminties aktyvumas priklauso nuo jo pojūčių: kur kas aktyvesnė būna atmintis, kai jis mato ir girdi (50%). Jei jis vien girdi, išimena 20%, o jei vien mato – 30% (9 pav.).

Imkime kitą dėsniumo pavyzdį. Anglų mokslininkai R. Atkinsonas (Atkinson) ir kiti nustatė, jog veiklos įgūdis susiformuoja per 28 bandymus (žr. įgūdžio formavimosi kreivę 11 pav.).

Atsižvelgiant į studijų proceso dėsniumus dėstytojo pagalba studentams gali būti įvairi:

– nuolatinio poreikio aktyviai studijuoti formavimas; susidomėjimo šia profesija, su ja susijusių interesų skatinimas; teorinių ir praktinių disciplinų intensyvių studijų motyvų ugdymas; šiai profesijai, savišvietai, profesinei savikūrai palankios nuostatos formavimas; šiai profesijai būdingų profesinių studijų nagrinėjimas; studentų brandinimas profesinei, kūrybiškai veiklai ir pan;

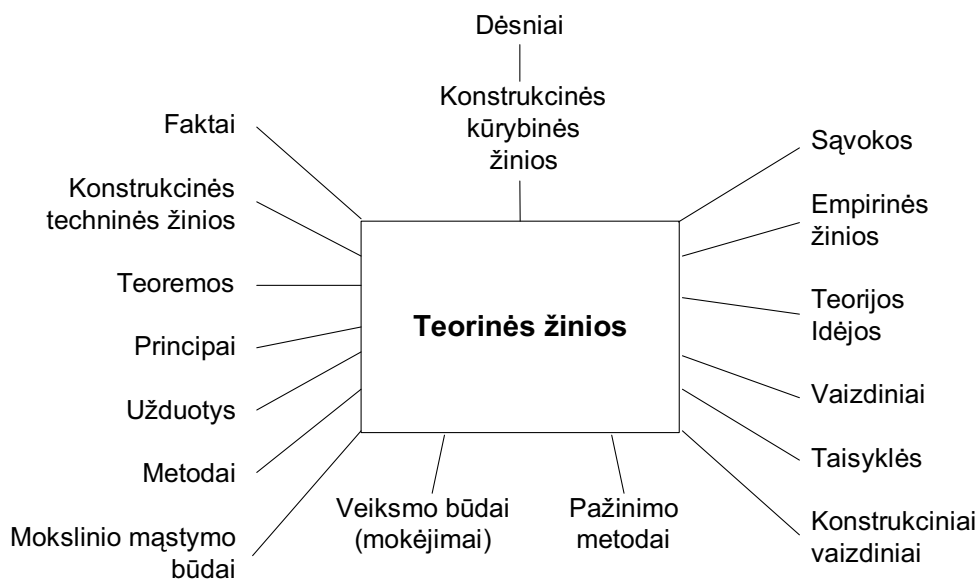
– gerai apgalvotas naujo kurso dalies paskaitoje pateikimas (dėstymo paprastumas ir šios medžiagos sąryšingumas, pagrindinių taisyklių išryškėjimas, problemiškas, vaizdumas, medžiagos priminimas per ilgesnį laiką, sunkaus ir lengvo paskaitoje derinimas);

– susidarymas sąlygų praktiškai taikyti pateiktas žinias, įvairių jų naudojimo galimybių numatymas.

2.6. Specifinės profesinės veiklos didaktikos sąvokos:

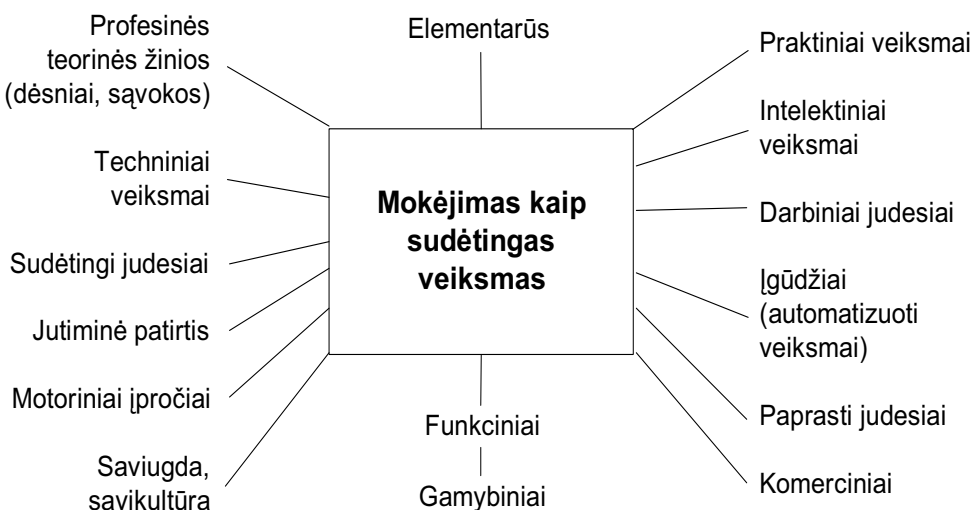
Žinios – tai informacija, susijusi ar nesusijusi su studentų būsima profesine veikla. Teorinės žinios: faktai, sąvokos, dėsniai, principai, teoremos, pažinimo metodai, empirinės žinios, konstrukcinės, techninės žinios, teorijos, idėjos, taisyklės, praktinės žinios, mokslinio mąstymo būdai, veikimo būdai, vaizdiniai (žr. 12 pav.).

Mokėjimas – sugebėjimas tam tikromis sąlygomis atlikti tam tikrus intelektualius veiksmus, kai būtina reikia situaciją ir veiksmus įvertinti ir valdyti protines operacijas, judesius ir kūną. Mokėjimas argumentuoti, operuoti teorinėmis žiniomis, jutimine ir praktine patirtimi, loginiais samprotavimais, sąmoningais veiksmais (žr. 13 pav.). Mokėjimai gali būti: elementarūs, kai studentas geba atlikti paprastas logines operacijas koordinuodamas atitinkamų centrų darbą (apibendrinimas); funkciniai mokėjimai atlikti protinį veiksmą, darbą, kai sudėtingesnė intelektualioji veikla apima įvairius paprastus veiksmus, judesius; sudėtingi – kompleksai intelektinių mokėjimų, kuriuos sudaro įvairios operacijos, funkciniai mokėjimai, atliekami siekiant konkretaus tikslo.

12 pav. Teorinių žinių schema

Įgūdžiai – tai automatizuotų gamybinių, agronomo, mediko ar kitų mokėjimų kompleksai, kai nebereikia tam tikros įtampos norint taisyklingai atlikti veiksmus, nebereikia ir reiklios savo veiksmų kontrolės. Įgūdis – tai „dinaminis stereotipas“ pagal pasikartojančias situacijas, lydimas vienodų impulsų. Veiksmas tada atliekamas be pastangų. Tačiau ne visi veiksmai gamybos procese gali tapti įgūdžiais, nes ne visos situacijos yra tapačios.

13 pav. Profesinių mokėjimų schema

Psichologai, atsižvelgdami į vyraujančius įgūdžiuose veiksnius, išskiria šias įgūdžių rūšis: sensorinius, pagrįstus jutimo organais; motorinius, kai vyrauja raumenų veiksmi; sensorinius, kai motoriniai veiksmai kontroliuojami regėjimu ar girdėjimu; intelektinius, kai veikloje dalyvauja protas (veiklos projektavimas, planavimas, problemų sprendimas ir kita).

Įgūdžiai formuojami laipsniškai, pratimais:

- atskiri judesiai, veiksmai sujungiami į sudėtingą veiklą;
- nereikalingi judesiai, veiksmai pašalinami;
- regimosios ar girdimosios kontrolės vaidmuo mažėja;
- veiksmai numatomi, prognozuojami, t.y. vyksta anticipavimas;
- lanksčiai parenkami judesiai tikslui pasiekti.

Įgūdžio formavimosi greitis priklauso nuo studento suinteresuotumo įvaldyti šį įgūdį (palanki nuostata), tikslo suvokimo, veiklos įvaizdžio, operatyvios informacijos apie įgūdžio kokybę.

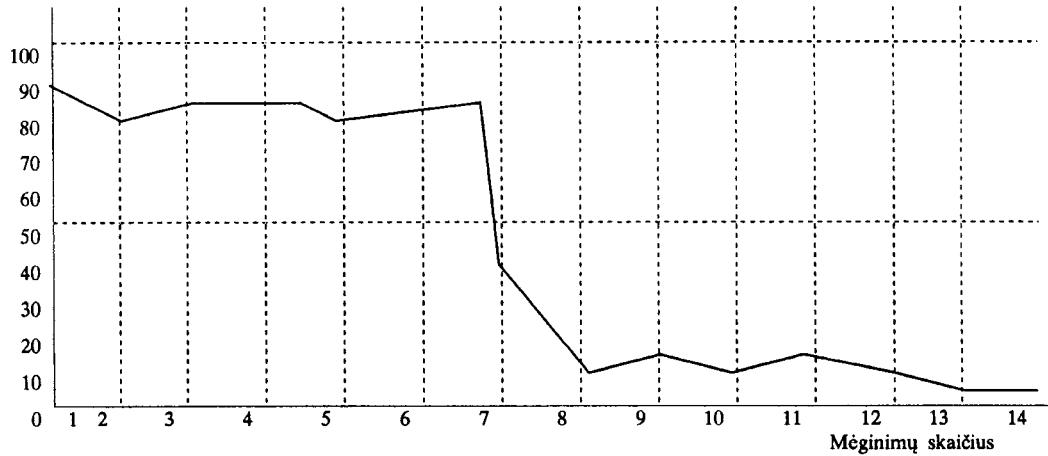
Įgūdžių formavimosi sėkmė priklauso ir nuo to, ar studijų metodai sėkmingai taikomi, ar apgalvotai instruktuojama, ar studentą stimuliuoja dėstytojo vertinimo sistema ir kita [8, 63–68].

Curriculum (lot. curriculum – 1. bėgimas, 2. prk. bėgimo ratas, 3. veikimo sritis, sfera; angl. curriculum – mokymo planas, programa) – „ugdymo turinys“ (R.Laužackas); „visa apimanti mokymo tikslų, turinio, metodų, medžiagos ir priemonių, mokymo organizavimo ir kontrolės sistema“ (V.Foigtas (W.Voigt, 1975)); „visuminis mokymo proceso apibūdinimas, t. y. jo numatymas (planavimas), vyksmas ir kontrolė. Tokį apibūdinimą sudaro išsamūs duomenys apie mokymo tikslus, jo turinį, metodus, priemones bei tikslų pasiekimo kontrolę“ (A.Schelten, 1991; cit. iš 14, 10). Kadangi šią sąvoką vokiečiai, amerikiečiai, lietuviai ne visai vienodai supranta, todėl vengsiu vartoti šį terminą, nes akademinė didaktika, kaip mokslas, reikalauja tikslų, vienodai suvokiamų sąvokų.

2.7. Švietimas, lavinimas, auklėjimas, formavimas, profesinis mąstymas. Akademinė didaktika negali išsiversti be tokių terminų kaip švietimas, lavinimas, auklėjimas, formavimas ir profesinis mąstymas.

Švietimas (vok. – Bildung, Aufklärung; angl. – education; rus. – образование, просвещение) – tai: 1) inžinerijos, medicinos, pedagogikos ir kt. žinių, skirtų profesinės, socialinės patirties gausinimui, perteikimas; 2) visuomenės istorinės, kultūrinės, gamybinės ir kt. plėtotės sąlygotas žmonių švietimas, organizuojamas tam tikrų institucijų. Švietimas skirstomas į formalųjį (institucinis) ir neformalųjį (pagal žmonių poreikius). Mus domina formalusis profesinis švietimas, kurį sudaro mokymas(-is)/studijos, lavinimas(-is) ir auklėjimas(-is).

Lavinimas (angl. – development, training; vok. – Bildung; rus. – развитие, воспитывающее обучение) – studentų fizinių, protinių, pažintinių galių, gabumų plėtojimas, praktinės veiklos mokėjimų, kūrybiškumo ugdymas. Jei žinios lengvai

14 pav. Įgūdžių formavimosi kreivė sprendžiant to paties tipo uždavinius (pagal L.Itelsoną (Itelson) [35])

užmirštamoms, tai išsilavinimo prarasti negalima. Anot O.Vilmano, yra trys pagrindiniai išsilavinimo kriterijai: gyvas žinojimas, sudvasintas gebėjimas ir nušviestasis norėjimas (Wissen, Können, Wollen). Paprastai išskiriami trys išsilavinimo lygmenys: bendrasis, profesinis ir bendras pilnutinis individo asmenybės susiformavimas.

Profesinio lavinimo uždavinys – „suteikti žmogui specialaus išsilavinimo, suponuojant, kad šis išsilavinimas turi įvykti pagal jo prigimtąjį pašaukimą <...>. Iš profesinio lavinimo <...> privalu reikalauti, kad jis suteiktų žmogiškajai asmenybei baigiamojo pobūdžio" [27, 332]. Materialusis (žinių lygmenyje) lavinimas turi būti suderintas su formalioju. Universitetuose, išsigalėjus materialiajam lavinimui, siekiama vien šiai profesijai aktualių žinių. Įsivyravus formaliajam lavinimui, svarbiausiu dalyku laikoma ugdyti studentų psichines, pažintines galias, įgimus bendrus ir specifinius gebėjimus, siekti žmogaus visapusiškumo. Antai senovės Graikijos pedagogai daugiau dėmesio skyrė fiziniam, mūziniam lavinimui, retorikai; viduramžiais prioritetas buvo teikiamas loginiam mąstymui ir oratoriniam menui; dabartiniais laikais absoliutinamas protinis lavinimas, žinios.

Auklėjimas (vok. – Erziehung; angl. – education; rus. – воспитание) – studento vidinių santykių su aplinka ir pačiu savimi formavimas; dorovinių, estetinių ir kitų vertybių sistemos studentų sąmonėje kūrimas; jų tautinės, religinės sąmonės ir savimonės ugdymas bei profesinė branda. Auklėjimas neatsiejamas nuo profesinės savišvietos ir savikūros.

Formavimas(-is) – tai naujų studento psichinių galių, bruožų, gebėjimų, savybių, charakterio ugdymas, formuojant jį ir kaip žmogų, ir kaip specialistą. Formavimas

vyksta ir brandinant asmenybę, charakterį, ugdant žmogų fiziškai, jį miklinant. Individualią formuoja ir vidinės, ir organizuotos ar neorganizuotos išorės sąlygos.

Profesinis mąstymas – tai motyvuota profesinė specialisto veikla atsižvelgiant į įvairius profesinės situacijos komponentus (turinį, darbuotojų savybes, jų supratimą, profesinį sprendimą ir kt.), strateginius ir taktinius uždavinius.

2.8. Pagrindinės individualios profesinės veiklos išmokimo sąlygų sąvokos yra šios:

– *gabumai* (vok. – Begabung; rus. – способность, одаренность) – „sėkmingos veiklos biologinių pradmenų, užuomazgų visuma, sąlygojanti lengvą, greitą ir kokybišką fizinių ir protinių veiksmų plėtrą <...>. Gabumas – visų sugebėjimų, įgytų mokantis ir dirbant, pagrindas“ [10, 61]. Sugebėjimas – tai fizinė, protinė, psichinė galia atlikti kurį nors veiksmą. Aukščiausias gabumų lygmuo – talentas. Gabumai gali būti bendrieji (dėmesingumas, atmintis ir kt.) ir specifiniai (kalboms, technikai, tapybai ir pan.);

– *inteligencija* (lot. – intelligentia – išmanymas, sumanumas, protas; vok. – Intelligenz) – protinis išsilavinimas, kultūringumas, „bendras sugebėjimas protu išspręsti naujas, dar neišspręstas problemas“ [17, 5], gebėjimas neprarasti orientacijos esant naujoms gamybinėms, komercinėms situacijoms (logiškai mąstyti, įsiminti, tiksliai reikšti mintis, išsivaizduoti, apskaičiuoti, sisteminti, apibendrinti, planuoti savo veiklą, aiškintis priežastis, rasti ryšius, numatyti tobulinimo galimybes, analizuoti savo ir kitų gamybines, komercines veiklas). Šios sąvokos negalima painioti su terminu „inteligentija“;

– *kūrybiškumas* (vok. – Kreativität) reiškiasi kūrybiniu mąstymu, veikla, sprendimu ir sąryšingumu, kurie padeda gerinti darbo našumą.

3. VEIKLOS PEDAGOGIKA IR PROFESINĖS VEIKLOS IŠMOKIMO DIDAKTINIS MODELIS

3.1. Pedagogikos srovės. Pedagogikos istorijoje žinomi įvairūs pedagogikos tipai: scholastika (Tomas Akvinielis (Thomas Aquinus) ir kiti), humanizmo pedagogika (Vitorinas da Feltre (Vittorino da Feltre), Fransua Rable (Rabelais), Chuanas Luis Vivas (Chuan Luis Vives)), reformacijos sensualinė pedagogika (V. Ratke (Ratke), J. A. Komenskis, Džonas Lokas (John Locke)), švietėjų pedagogika (Ž. Ž. Ruso (J. J. Rousseau), S. Daukantas, M. Valančius), racionalistinė pedagogika (R. Dekartas (Descartes), J. H. Pestalocis (Pestalozzi), J. F. Herbartas (Herbart)), sąveikos pedagogika (J. Vabalas-Gudaitis), liberalinė demokratinė pedagogika (A. Dystervegas (Diesterweg), K. Ušinskis, J. Laužikas), socialdemokratinė pedagogika (K. Marksas (Marx) ir kiti), socialinė pedagogika (E. Durkheimas (Durkheim), A. Dystervegas ir kiti). Kiekvieno tipo pedagogika turi ir trūkumų priklausomai nuo siekiamų tikslų. Šiuo metu yra susiformavę

sios įvairios Vakarų ir Rytų pedagogikų kryptys. (Šis skirstymas yra atliktas iš dalies vadovaujantis J. Vaitkevičiaus str. „Lietuvos pedagogika ir jos ateitis“ [32, 6–7]).

VAKARAI

– Monistinė individualizmo, asmenybės pedagogika (G. Hegelis (Hegel) ir kiti);

– Monistinio materializmo pedagogika (K. Marksas, F. Engelsas (Engels) ir kiti);

– Biologizatorinė pedagogika (Ž. Lamarkas (J. Lamarck), Č. Darvinas (Ch. Darwin)), kuri nudvasina žmogų;

– Intelektualizmo pedagogika (Sokratas, Platonas, Aristotelis, J. F. Herbartas, A. Dystervegas ir kiti), pagrindusi įvairias mokymo ir protinimo teorijas: sisteminę, integraliąją, aprašomąją, švietimo, inžinerinę, humanistinę ir kt.

RYTAI

– Kolektyvinė pedagogika (A. Makarenka (Makarenko) ir kiti);

– Totalitarinė pedagogika (stalininė, maodzeduniškoji);

– Humanitarinė pedagogika (Meilė. Ramybė. Susivaldymas. Tiesa. Dora), kurioje vyrauja dvasiškas (indų vedos, rusų – V. Solovjovas (Solovjev) ir kiti);

– Formalioji, dogmatinė pedagogika (J. Kairovas (Kairov), N. Gončiarovas (Gončarov), J. Ogorodnikovas (Ogorodnikov), J. Jesipovas (Esipov) ir kiti), atsiradusi totalitarinio režimo sąlygomis. Tai bedvasė, nuasmeninta, reikalavimų pedagogika.

Pedagogikos mokslo plėtotė susijusi su įvairiausių pedagogikos srovių formavimu. Štai A. Hergetas (Herget) nurodo eksperimentinę, socialinę, individualinę ir asmenybės pedagogikos sroves [7]. L. Jovaiša išskiria šias pedagogikos sroves: natūralistinę, psichologinę – H. Spenseris (Spencer) ir kiti, bihevioristinę – E. Torndaiakas (Thorndike), B. F. Skinneris (Skinner), personalinę – „naujojo ugdymo“ – J. Korčakas (Korcak) ir kiti, asmenybės – H. Gaudigas (Gaudig), egzistencialistų, pragmatizmo – Džonas Diuji (John Dewey), kultūros – Georgas Keršenšteineris, socialinę – Emilis Durkheimas ir religinę – Žakas Maritenas (Jacques Maritain), šv. Tomas Akviniėtis, šv. Aurelijus Augustinas (St. Aurelius Augustinus) [10].

Lietuvoje nuo 1918 m. pasireiškė šios pedagogikos srovės bei kryptys: natūralistinė, prigimties ir aplinkos poveikio (M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, A. Dambauskas-Jakštas, A. Gučas, J. Laužikas, J. Vaitkevičius ir kiti), eksperimentinė (J. Vabalas-Gudaitis, J. Laužikas, B. Bitinas), socialinė (V. Ruzgas, Z. Bajoriūnas, J. Uzdila), kultūros (V. Storasta-Vydūnas, S. Šalkauskis, M. Lukšienė, V. Jakavičius), „Naujojo auklėjimo“, personalistinė (J. Geniušas, S. Šalkauskis, J. Laužikas, V. Aramavičiūtė,

S. Valatkienė), psichologinė (J. Vabalas-Gudaitis, J. Laužikas, L. Jovaiša), veiklos ir darbo (M. Mačernis, R. Laužackas, V. Šernas, V. Mikėnas, J. Galkauskas, J. Jasaitis, A. Grabauskienė), tautinė (V. Storasta-Vydūnas, S. Šalkauskis, A. Maceina, V. Šernas), religinė (A. Maceina, A. Stasiulevičiūtė, S. Dzenuškaitė, V. Aramavičiūtė) (smulkiau žr. 31, 34–35).

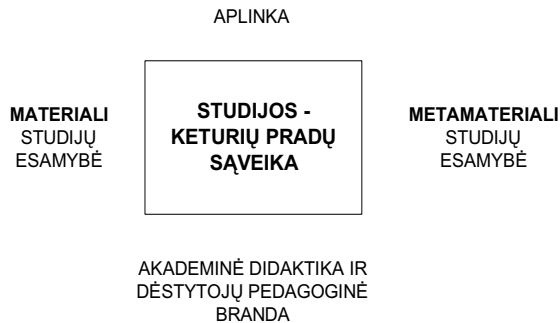
Pagaliau vargu ar gali būti įvairioms tautoms bendra pedagogika ar didaktika. Vieno reikia Lietuvai, kitko – Vokietijai, trečio – Anglijai ar Prancūzijai, ketvirto – Rusijai ar Lenkijai.

Vienų šalių švietimo sistemos, didaktika orientuotos į vienas filosofijos sroves, kurių centre dalykas (perenializmas, esencializmas), kitų – į visuomenę (progresyvizmas, rekonstrukcionizmas, socialinė pedagogika), trečių – į individą, ugdytinį (humanizmas, egzistencializmas); vienur, pvz., JAV, orientuojamasi į naudą, veiklą (pragmatizmas), kitur – į kultūrą, dvasines vertybes (kultūrinė pedagogika), dar kitur – į veiklos ir darbo pedagogiką ar psichopedagogiką ir pan. Įvairių pedagogikos krypčių mechaninis sintetinimas veda į eklektizmą, kuris vargiai ką gali padėti Lietuvai rengiant aukštos kvalifikacijos specialistus. Priešingai, neišvengiamai sukels naujų, dar didesnių švietimo, valstybės problemų.

3.2. Veiklos didaktikos modelis. Žmogaus, visuomenės, tautos egzistavimo, klestėjimo pagrindas – darbas, veikla, ypač kūrybinio specialisto. Bet remdamasis vien teorinėmis žiniomis profesinės kūrybinės veiklos nedaug kas išmoksta. „Argo, ego sum“ („Veikiu, taigi esu“) – sako pragmatizmo pradininkas Pirsas (Peirce) [13, 32]. Vienas iš ryškiausių akademinų studijų trūkumų tas, kad jos dažniausiai nukreiptos į informacijos perteikimo technologiją, o ne į profesinės veiklos išmokimo modelį, pagrįstą psichologiniais dėstytojo perteikiamų žinių suvokimo mechanizmais, svarbiais jo būsimai profesinei veiklai.

Mokėjimas veikti – tai individo sąmonėjimo procesas, leidžiantis jam organiškai derinti įvairialypę veiklą (profesinę, dorinę, estetinę ir kt.), tai mokėjimas praktiškai operuoti žiniomis, projektuoti, mąstyti, spręsti, perprasti veiklos kultūrą, o ne vien žinias apie ją. Jei įvairių dalykų studijavimas bus atplėštas nuo individo sąmonėjimo, jo veikdinimo, neišvengiamai sušlubuos jo vidinio dvasinio gyvenimo vystymasis, pasunkės gyvenimo prasmės, savo vietos gyvenime radimas, socializavimosi procesas, savo „aš“ įprasminimas, savo gabumų, vidinių galių, polinkių ugdymas, individo įėjimas į profesinę, socialinę, darbinę, šeimos aplinką. Veikdamas individas pats įsitikina jam teikiamų žinių naudingumu, įgyja kitų aktualių gyvenimui dalykų. Todėl veiklos didaktika jau seniai brandinta, puoselėta Lietuvoje [19].

Vienas iš svarbių veiklos didaktikos tikslų – padėti dėstytojui nukreipti individo vidines ir išorines galias konkrečiai veiklai, savirealizacijai, išorinių ir vidinių individo galių „ėmybos, jungybos, reiškybės“ (J. Laužikas) ugdymui, savo vietos gyvenime suradimui, dvasingumo idealų susiformavimui.

15 pav. Bendroji studento profesinio ir asmenybės tapimo bei studijų evoliucija

studentai, jų gabumai, nuostatos, pasirengimas studijoms, psichinės galios ir kt.; dėstytojai, jų psichinės galios, nuostatos, profesinė dalykinė dėstytojo branda;

- akademinė didaktika ir dėstytojo pedagoginė branda (15 pav).

Lietuvos studentų profesinio pasirengimo kokybę sąlygoja keturi pradai, jų sąveika:

- aplinka (visuomeninės, materialinės, kultūrinės sąlygos ir pan.);
- materialinės studijų sąlygos (materiali studijų esamybė): studijų ir konkrečios profesinės veiklos mokymosi bazė (planai, programos, vadovėliai, kompiuteriai, internetas, laboratorijos ir kt.);
- metamateriali studijų esamybė:

STUDIJŲ DIDAKTIKOS MODELIS

I. Studijų esamybės būklė: IDEALAS, DARNA, ATSIPALIAIDAVIMAS įvairiais lygiais:

- *pasirengimas veiklai*: mokėjimai, įgūdžiai, patirtis, projektavimas;
- *psichinės individo galios, svarbios veiklai*: valia, emocijos, vaizduotė, charakteris, ištvermė;
- *dvasinė, vidinė individo branda veiklai (sąmonėjimas)*: jo siekiai, idėjos, norai;
- *santykiai studijų metu*: su savimi, kitais, technika, visuomene, kolektyvu, pedagogu;
- *psichinė ir išorės energija, ryžtas* ir kitos nematomos, vidinės, taip pat išorės jėgos, spartinančios veiklos tobulinimą ar jai trukdančios.

II. Studijų rezultatų kaitos būklė: SUSIDŪRIMAS SU NAUJA KLIŪTIMI, SU STUDENTO NAUJŲ POREIKIŲ SAVIREALIZACIJA.

III. Kaitos noras: ĮSITEMPIMAS, SPROGIMAS, VIRSMAS (sąmonėjimas, sąmonės ir pašamonės, fizinės, intelektinės, dvasinės energijos blyksniai).

IV. Nauja individo būklė: IŠSILYGINIMAS, ATSIPALIAIDAVIMAS NAUJAME KOKYBĖS LYGMENYJE, išvedančiame į naują asmenybės ir studijų brandos pakopą (vyksta evoliucija, sąmonėjimas).

V. Nauja asmenybės būklė: IDEALAS, DARNA, ATSIPALIAIDAVIMAS, UGDYTINIS SUVOKIA SAVE KAIP VERTYBĘ, ĮKVĖPIMAS NAUJAI STUDIJŲ PAKOPAI. NAUJI PASAŲMONĖS BLYKSNIAI.

Svarbu, kad studentas pradėtų pasitikėti savo jėgomis, pajustų sėkmę visais pažinimo lygiais. Kartu siektina, kad jis išmoktų pats daug ką pasigaminti, našiai dirbti ir užsidirbti, perprasti gamybą, komerciją, metodo, pedagogo veiklos specifiką, suremontuoti elektros įrenginius, skaityti radijo, mašinos schemas, suvokti jų veiklos principus, pataisyti gedimus ir pan. Pagaliau studentai siekia autonomijos. O ją pasiekti galima tik išmokus konkrečios veiklos, fizinės ir intelektualinės (būsimai profesijai svarbios informacijos suradimo, kalbų, gamybinės ar kt. veiklos, savarankiško amato išmokimo ir pan.).

Studijos bus spartesnės, sėkmingesnės, jei studentai nuosekliai susiformuos įvairiems savo veiklos lygiams reikalingus veiklos mokėjimus. Profesinės veiklos mokėjimai susiformuoja ne iš karto. Mokėjimams susidaryti reikalingi šeši lygiai, kurie vienas su kitu glaudžiai susiję.

I. Minties, intereso išmokti šios profesinės ar kt. veiklos susiformavimo lygis, arba poreikio lygis. Šiame lygyje atsiranda susidomėjimas atitinkamais mokėjimais, noras juos įvaldyti. Stebima atitinkama kitų veikla.

II. Diagnostiniam profesinės veiklos lygiui būdinga: specifinių, svarbių šiai veiklai galimybių išbandymas; šio mokėjimo judesių, protinių veiksmų pirminis projektavimas (stebėjimas, analizė, projekto metmenys).

III. Orientacinis, projektinis profesinės veiklos lygis, kuriam būdinga: šios konkrečios veiklos mokėjimo analizė ir sintezė; veiklos sunkumų prognozavimas; reikiamų žinių apie medžiagas, gamybinį ar kitokį procesą atrinkimas; galimų klaidų židinių nustatymas; profesinės veiklos schemas, instrukcinės kortelės susidarymas; veiklos algoritmų praktiškas susiprojektavimas, jų išmokimas.

IV. Vykdomasis profesinės veiklos lygis, kuriam būdinga: veiklos schemas, technologinės kortelės nurodymų realizavimas; šios veiklos mokymosi sunkumų suvokimas, įveikimas; savikontrolė; kontrolė, užtikrinanti sėkmę; savikorekcija siekiant veiklos kokybės (judesių spartos, tikslingumo, loginio nuoseklumo, ekonomiškumo); šių mokėjimų automatizavimas.

V. Profesinės veiklos („reiškybos“ – J. Laužikas) kontrolės, apskaitos ir vertinimo bei savęs vertinimo lygis. Jis jungia kontrolę, savikontrolę, apskaitą, vertinimą, sąmonėjimą. Šiam lygiui priklauso: profesinės veiklos savikontrolės būdų žinojimas ir mokėjimas juos taikyti; operatyvus ir kolektyvinis veiklos kokybės įvertinimas; pratimai, padedantys išvengti klaidų ir netikslumų; vertinimo kriterijų nustatymas ir jų taikymas (sąmonėjimas); savo konkrečios profesinės veiklos išmokimo lygio bendras įvertinimas; tolesnio profesinio tobulėjimo (veikdinimo ir sąmonėjimo) projektavimas.

VI. Pastiprinimo, pasitenkinimo, tolesnio savęs stimuliavimo, sąmonėjimo šioje profesijoje lygis keliant sau naujus reikalavimus; profesinės veiklos sėkmės, palankių emocijų pojūtis; įkvėpimas intensyviau mokytis šios veiklos, naujo potraukio šiai veiklai atsiradimas (didėjantis suinteresuotumas) – nauja sąmonėjimo pakopa, stropumas, atradimų džiaugsmas.

Toks turėtų būti bet kokios veiklos (profesinės, intelektualiosios ar fizinės) mokėjimų formavimo, studento laipsniško sąmonėjimo daugiapakopis modelis, sudarytas iš įvairių lygių, kurių pagrindas: „Wollen, Wissen, Können“ (O. Vilmanas), t.y. norėjimas, žinojimas, gebėjimas.

3.3. Veiklos didaktikos taikymo studijoms kai kurios nuostatos, postulatai. Akademinių studijų didaktika bus efektyvi, jei galės išplėsti savarankišką profesinę studento veiklą (intelektualiąją, gamybinę, ekonominę ir kt.), kai jis pats, dėstytojo konsultuojamas, lavins ir miklins savo jėgas, prigimtines, pažintines, psichines ir fizines. Studijų didaktikos dėka studentai 70–80% žinių savarankiškai išmoks veikloje. Tai pasiekti studentas galės, jei jis vadovausis laisvu apsisprendimu ir pasirinkimu, noru geriau pasirengti gyvenimui – ateičiai. Tokių studijų metu, jei perfrazuosime J. Laužiko žodžius aukštajai mokyklai, turėtų klestėti pilnutinis gyvenimas: džiaugsmas, pasismaginimas, darbas, liūdesys, rūpesčiai, gamyba, asmeniniai ir bendruomeniniai įvairūs poreikiai ir veiksmai, joje galėtų skleistis individualybė ir vystytis integruota, vientisa ir su gyvenimo visuma susijusi asmenybė. „Tokia mokykla yra natūralinio žmogaus bendravimo būvis, neatskiriamas nuo namų, nuo plačios erdvės: tatai yra lygiai mėgstama, trokštama kaip ir kiekvienas kitas būvis, kuriame reiškiasi pilnutinis gyvenimas su visais savo kraštutinumais <...>. Čia jaunuolis jaučiasi augąs, turtėjas, semiąsis ir atsiskleidžiąs“ [16, 137]. Tokios studijos – ateities studijos.

Studijų veikdinimas turėtų:

- padėti „išsitiesti“ silpniesiems studentams, padėti jiems socializuotis, tapti naudingesniais visuomenei;

- padėtų talentingiems, bet dėl įvairių priežasčių stokojantiems studijų motyvacijos, sunkiai gebantiems savarankiškai studijuoti, praktiškai taikyti gaunamas žinias. Jie sėkmingiau susirastų savo vietą gyvenime, geriau pažintų savo silpnybes (sąmonėjimas), plėstų fizines ar protines profesinės veiklos galimybes;

- išmokyti studentus protinio ir fizinio darbo kultūros, savišvietos ir saviugdos, savikūros būdų;

- išugdyti talentingus individus, turinčius įvairių polinkių ir poreikių, padėti jiems išsiugdyti savo gebėjimus; spartintų jų savimonės plėtotę;

- skatintų spontanišką studentų aktyvumą, kai pats individas sąmoningai, apgalvotai stengtųsi suvokti profesijai aktualią medžiagą, ją kaupti;

Veiklos fenomenas akademinių studijų metu gali būti įvairiai sukonkretintas:

- savo ir kitų veiklos (intelektualiosios, darbinės, profesinės, ekspresinės ir kt.) stebėjimu, analizavimu, sugretinimu. Tai leidžia plėsti savo profesinės ar mėgėjiškos veiklos galimybes, formuoti nacionalinius (tarnauti Lietuvai), pažintinius šios veiklos motyvus, palankią nuostatą studijoms, šiai veiklai;

- konkrečios veiklos mokymusi. Sąmonėjimas studijų metu spartina visokeriopą studento brandą, nuosekliai moko jį veiklos: iš pradžių – atlikimas vien pamėgdžio-

jant, toliau – aktyvus atlikimas, dar toliau – aktyvus savarankiškas veiksmas, pagaliau – kūrybinis savarankiškas atlikimas;

– profesinės veiklos pobūdžio keitimu. Jis daro esminį poveikį studento refleksinės pozicijos progresuojančiam sąmonėjimui, savojo „aš“ įprasminimui;

– studento iniciatyvumu, savarankiškumu, asmenybės galimybių plėtote, – tai pasiekti padeda besiplečiantys jo interesai, motyvai, poreikiai, nuostatos, pasitenkinimas savimi (aš suprojektavau, išsprendžiau, įvykdžiau projektą);

– nuoseklia studijų eiga, jų savianalizė, tai kelia studentų pasitikėjimą savo jėgomis, tobulėja jų aktyvioji ir refleksinė pozicija, formuojasi sąmoningas tautos pilietis, iniciatyvi, dora asmenybė, geras specialistas.

Studijų uždaviniai: 1) formuoti palankią nuostatą profesinei veiklai: sąmoningą (attitude) ir nesąmoningą (set), savikūrai, savišvietai, saviraiškai, praktinei ir teorinei veiklai; 2) turinio, orientuoto į profesinę veiklą, kryptingas iš atskirų dalykų atrinkimas; 3) protinio, fizinio darbo ir bendravimo kultūros tobulėjimas; 4) išmokimas geriau pažinti save, ugdyti savo charakterį, asmenybę, gebėjimus (mąstymą, vaizduotę, jausmus, veiklos atmintį, dvasingumą ir kt.).

Pagrindiniai organizaciniai reikalavimai šioms studijoms: 1) paskaitos, akademinės pratybos turi būti studentui perspektyvios, įdomios, aktualios šiai specialybei; 2) veiklos mokėjimai kruopščiai atrinkti, tinkami kelioms profesijoms; 3) studento veiklos produktai (intelektiniai, gamybiniai ir kt.) turėtų būti maksimaliai individualizuoti ir atitikti jo poreikius.

Pagrindiniai didaktiniai studijų postulatai:

1) dėstytojui privalu vadovautis dėsniu: rizika -> studijos (formalios ir neformalios) -> veikla -> rezultatai -> sėkmė -> pasitenkinimas, palanki nuostata -> sąmonėjimas -> įkvėpimas -> vidinis aktyvumas -> sąmonės blyksnis ir vėl rizika -> studijos ir t.t.;

2) studento pažintinės ir kitokios veiklos sėkmę turėtų siekti užtikrinti dėstytojas, tačiau to nepabrėžti;

3) ši veikla turėtų būti reikšminga studentų gyvenimui, atitikti jų interesus, siekius, poreikius;

4) studijų centras turėtų būti studentas, jo savarankiškumas, o pedagogas – tik vedlys, dirigentas;

5) gaunamos žinios turėtų būti ne primetamos, o studento išgyventos, tapusios jo savastimi;

6) dėstytojo vaidmuo – ne vien plėsti profesinį akiratį, bet ir išmokyti gyvenimo išminties, padėti studentams sąmonėti, kad ateity jie galvos nenusisuktų.

Pagrindinės studentų aktyvinimo sąlygos yra šios: 1) jų interesų, savimonės nukreipimas kūrybinėms paieškoms; 2) pratinimas sistemingai, stropiai dirbti; 3) atsakomybės už viską, kas aplinkui vyksta, kryptingas didinimas, vidinio dvasinio aktyvumo, susijusio su asmenybės ir profesine branda, skatinimas ieškant racionalesnių sprendimų, padedančių šalinti asmeninius ar visuomenės, gamybos, verslo ir kitus trūkumus;

4) diskutavimo, bendravimo kultūros mokėjimų ir įgūdžių formavimas, mokymasis ginti savo nuomonę, argumentuoti įrodymus, gilintis į pažinimo procesą, mokytis kritiškai vertinti situaciją, nebūti užsispyrusiam, jei neteisus.

Akademinės studijos tai profesinės veiklos studijos, kryptingo sąmonėjimo mokykla. Kartu vengtina perkrauti studento atmintį žiniomis, kuriomis nežinia ar kada nors teks jam pasinaudoti. Akademinės studijos tai kryptingo profesinės veiklos mokėjimų formavimo kalvė, padedanti sužinoti, išsiaiškinti, apmąstyti, projektuoti, realizuoti savo sumanymus, lengvinti savo ir kitų veiklą rinkos ekonomikos sąlygomis.

4. STUDENTŲ DVASINGUMO UGDYMAS KAIP DIDAKTINĖ PROBLEMA

Dvasingumo samprata. Dvasingumas – tai gebėjimas savarankiškai mąstyti (aude sapere – išdrįsk būti savarankiškas), tai sąmonės ir pasąmonės vienovė, žinių, jausmų, įpročių ir dvasinio pasaulio sintezė, laipsniškas sąmonėjimas, pagal Vydūną – iš „sau žmogaus“ tapsmas „tautos žmogumi“.

Kas yra dvasingumas? Dvasingumas – kiekvieno mūsų šventovė, nuolatinis sąžinės budėjimas. Kaip sėkloje slypi visa, tarkim, gėlės prigimtis, taip ir dvasioje glūdi giluminiai, daugiau ar mažiau subrendę, išnešioti individo daigai – jo ateitis. Baisus dvasios Černobilis, dvasinė tuštuma, leidžianti suvešėti įvairiems žmogaus instinktams (žiaurumo, libido ir kt.), vedanti į nuopuolius, nusikaltimus, palaidą gyvenimą, keliantį pavojų tautai išsigimti. Dvasingumas jungia tokias sąvokas kaip žmoniškumas, pareiga, sąžinė, tiesa, teisingumas, gebėjimas pakilti virš gyvenimo smulkmenų, grožis, gėris, meilė, žmogaus orumas, jo sielos, mikro ir makroaplinkos harmonija. Dvasingumas – galingesnė jėga už tankus ir baisiausių ginkluotę. Jis gali būti suvoktas ir nesuvoktas. Dvasingumas, ypač jeigu jis masinis, yra didesnė jėga nei ginkluotas pasipriešinimas. Žmogus galingas dvasingumu, nes čia jo jėga. Nuo individo dvasingumo priklauso, ar jis yra kūrėjas, „deivių šalies“ (M.Gimbutienė) valdovas, ar nukapojęs savo šaknis trumparegis, siaurakaktis technokratas, visuomenės našta. Dvasingumas – tai aukštumų vertybė, jų filosofija, pasaulėjauta, vidinis žmogaus spindesys, iš kurio randasi visuomenės darma; dvasingumas padeda įveikti žmonių sumaterialėjimą, abejingumą vienas kitam, be to, ir menui, grožiui, tautos praeičiai ir ateičiai, pilkapiams ir protėvių kapams bei sovietų sunaikintiems kaimams, svetimųjų ateivių ar savųjų kolaborantų dvasiškai arba fiziškai nuskriaustiems kaliniams, tremtiniams, partizanams, visaip niekintiems jų artimiesiems. Dvasingumo stokojantys žmonės skleidžia aplink save Blogį – sukelia kitų kančias, ašaras, kraujo praliejimą.

Dvasingumas glaudžiai susijęs su šeimyniniu, tautiniu, estetiniu, doroviniu, religiniu auklėjimu, studijomis, pažinimu. Be dvasingumo neįmanoma tikra saviaukla, savišvieta, visuomenės tobulėjimas.

Dvasingumą sudaro: 1) tautos, visuomenės uždavinių suvokimas; 2) žmoniškumas, gerumas, sąžiningumas, tautinė visuomeninė ir individuali savimonė; 3) savitvarda, mokėjimas laukti, „glūdėti“ (Vaižgantas), o atėjus momentui, oriai išsitiesti; 4) gebėjimas matyti save ir kitus iš dvasinės aukštumos, t.y. mokėjimas plačiai mąstyti, pakilti virš gyvenimo smulkmenų. Tokiems žmonėms svetimos intrigos, kivirčiai dėl niekų ar noro valdyti; 5) valia, ištvermė, vidinė ramybė, harmonija, švari sąžinė; 6) dorumas – tai asmenybės, individualybės šerdis; 7) meilė žmonėms, pareigos ir atsakomybės už viską, kas aplink mus vyksta, jausmas, meilė tiesai; 8) glaudus vidinis žmogaus ryšys su aplinka, kosmosu, Visata, Dievu.

Dvasingumo ugdymo sąlygos:

– pedagogo likimas reikalauja iš jo būti ne vien dėstytoju, inžinieriumi, agronomu, gydytoju, bet ir apaštalu, Gėrio, dvasingumo nešėju, gyvenimo išminties skleidėju, kad jo studentai, pasak Vaižganto, išmoktų važiuoti, tarkim, su rogutėmis į pakalnę taip, „kad galvos neprasimuštų, kartais kad jos nenusisuktų“ [33]. Deja, pakeliui į mokslus, profesiją studentas neretai sudraskomas kaip gėlės žiedas: jis ruošiamas iš atskirų dalykų, neatsižvelgiant į jų turinio, individo patirties integraciją jo sąmonėje. Ženklinės psichologinės išmokymo teorijos principų (sistemų sistemos sąmonėje kūrimas ir kt.) ignoravimas ugdo ne galingus Visatos, kosmoso valdovus, o žemažiūrius, siaurakakčius, savanaudžius technokratus, neretai atplėštus nuo Lietuvos dvasinės kultūros, savo šeimos, gyvenvietės, tautos istorinių šaknų, nesuvokiančius Visatos dėsnių, Žemės ir kosmoso įvairių jėgų sąveikos ir savo vietos šeimoje, mokykloje, tautoje;

– dvasingumas ugdomas pažinimu, per akademinės paskaitas bei pratybas. Kaip teigia ugdymo epistemologija, yra trys pažinimo būdai: *racionalusis* (pojūčiai ir protas, logika); *emocionalusis*, susijęs su daile, literatūra, architektūra ir kitais grožiu spinduliuojančiais šaltiniais, ir *dvasinis* (filosofinis, religinis, giluminis, intuityvusis). Ignoravus dvasinį ar kitokį pažinimo būdą, pažinimas lieka neišsamus, dalinis, tarkim, tik žinių lygmens, žinios netampa individo profesinėmis, asmenybinėmis, gyvenimiškosiomis vertybėmis. Apsistosiu prie dvasinio pažinimo būdo. Anot profesoriaus S.Šalkauskio, mokymas ir studijos turi tarnauti protinimui, lavinimui. Išsilavinimo negalima prarasti, užmiršti, nes pasisavintos ne paprastos žinios, o idealios ugdomosios gėrybės, atpalaiduojančios individo dvasinį gyvenimą, veiklą, t.y. žmogus įgyja neprarandamus protinius nusiteikimus, atitinkančius intelektualiosios kultūros reikalavimus. Kartu protinimas, kaip studijų rezultatas, yra sistemingas, t.y. individo psichikoje kuriamos integruotos sistemų sistemos perteikiant žinias, mokant jį matematinės, fizinės, kalbinės ar kt. veiklos, lavinamos jo protinės galios. Protinimas kaip ugdymas „sykiu turi auklėti vertingą, tvirto būdo dorinę žmogaus asmenybę“, – teigia S. Šalkauskis, įvairiapusis ugdyti individą, sudaryti jam sąlygas natūraliai pasisavinti ugdomasias švietimo gėrybes, jam svarbius dvasinius ir kt. lobius.

– dvasingumas ugdomas, kai visapusiškai plėtojama individo prigimtis, jo psichinės galios, nes tik tai leidžia išsiskleisti asmenybei visu savo pločiu ir gyliu. Studento dvasinių galių plėtotė glaudžiai susijusi su visuomenės narių dorovingumu. Ji leidžia suteikti lietuvių tautai gyvybingumo, per tautos praeitį tiesti kelius į dabartį ir ateitį, kaip kvietė mus Vydūnas. Deja, įgimtųjų ir kitų individo galių ugdymas paskaitų ir pratybų metu jau ne kartą buvo keltas. Tačiau rezultatų lyg ir nematyti;

– tik dvasingas dėstytojas, tikras inteligentas gali išugdyti dvasingas studentų asmenybes. Deja, specialisto inteligentiškumas dažnai suvokiamas kaip formalus specialybės dalyko žinojimas (neretai vien teorinis), gebėjimas įsiminti ir išsaugoti informaciją; pamirštama, jog dėstytojui svarbiausia yra plati humanitarinė erudicija, apsiskaitymas, dvasingumas, inteligentiškumas. O pagrindiniai inteligento bruožai, anot prof. S. Šalkauskio, nepriklauso nuo specialybės, luomo, socialinės klasės. Negalima įstoti į inteligentus, reikia jais tapti. Intelligentui reikalingas: 1) universalus dvasinis išsilavinimas; 2) visuomeninis susipratimas, sąmoningumas, kryptinga kova dėl visuomenės dorinimo, pusiausvyros, harmonijos joje palaikymo, pažangos skatinimo, studentų ir kt. asmeninės laisvės, dvasinės brandos puoselėjimo. Intelligentija „dėl savo universalinio dvasinio išsilavinimo yra pašaukta būti <...> visuomenės pusiausvyros saugotoja, kultūrinės kūrybos skatintoja, asmeninės laisvės gynėja, pažangaus visuomeninio judėjimo įkvėpėja" [29]. Universitetai turėtų būti Lietuvos inteligentijos dvasingų specialistų rengimo tikrosios institucijos. Deja... Verta susimąstyti, ką turėtume daryti, kad padėtis pasikeistų, pagerėtų;

– studentams dvasingumą ugdyti gali ir turi padėti dėstytojai, kurių svarbus uždavinys – išvaduoti studentą iš nesavarankiškumo, išmokyti jį išdrįsti vadovautis gyvenime savo šventovės balsu, kartu ir atsakyti už savo veiksmus. Todėl kiekvienas dėstytojas paskaitų, akademinų pratybų bei seminarų metu privalo: a) sistemingai formuoti palankią studentų nuostatą savikūrai, saviugdai, savireguliuavimui; b) padėti jiems kurti artimas, vidutines ir tolimas perspektyvas, projektuoti save, savo ateitį; c) apsaugoti studentus nuo jų dvasingumą griaunančių jėgų, pritraukti juos kaip magnetas, įžiebtį širdyje kilnius idealus, troškimus, siekius, išmokyti tikros elgesio kultūros, etiketo; d) pats turi mėgti dalyką, mylėti kraštą, jo žmones, istoriją, liaudies kultūrą, būti aukštos erudicijos, dvasinės kultūros, plataus akiračio ir aukštos doros. Pagaliau juk visi trokšta „būti didūs" (Z. Froidas (S. Freud)), „būti reikšmingi" (Dž. Diuji), „aistringai nori būti pripažinti" (V. Džeimsas (W. James)). Kurie dėstytojai pajęgs šį studentų troškulių numalšinti, tie taps jų valdovais, vedliais į dvasingumą.

Studento pasaulėžiūra – tai vienas iš svarbių jo dvasingumo komponentų. Ją formuoja:

- paskaitos, akademinės pratybos bei seminarai,
- studijų turinys,
- individo idėjos, siekiai, galimybės, vidinės jėgos, išorės sąlygos, nuostatos, prigimtis,

- savitvartos, valios, ištvermės, jausmų, aistrų, pojūčių ir proto santykiai, individo patirtis, vertybių sistemos,
- dėstytojų, draugų ir kt. dvasingumas,
- dvasingam bendravimui ir bendradarbiavimui skirtos etikos, estetikos paskaitos, pratybos ir seminarai.

Intelektu ir dvasios sintezė turėtų išvesti Lietuvos studentiją į naują lygmenį, naują aukštesnę pakopą XXI a. Dėstytojo veikla turi padėti studentui „susiformuoti dvasinę tautos individualybę“ (A. Maceina), darniai ugdyti jo kūną ir sielą, „mąstančią širdį“ (Hegelis). Apleisti studentų dvasinį pasaulį – tai nusikaltimas, anot Š. Amonašvilio (Amonašvili), prilygstantis šventovės apleidimui. O apleistoje šventovėje velniai veisiasi. Dvasingumas – tai nenutrūkstamas individo tobulėjimas, jo dvasios virpėjimas, nuolatinis atsinaujinantis jos švytėjimas. Dvasingumui priešingos trys labiausiai dabar plintančios Lietuvoje destruktivos dvasinės vertybės: *pragmatizmas* (beatodairiškos naudos siekimas), *hedonizmas* (nežabotas malonumų vaikymasis) ir *komfortizmas* (prisitaikėliškumas). Bedvasiškumo viršūnė – egoizmas ir savanaudiška vartotojiška psichologija, gobšumas, abejingumas žmogui, jo kančioms, svarbiems tautos išgyvenimams, tautos kultūrai. Aukščiausias akademinio bendravimo lygmuo – dvasinis. Jūsų studentas – dvasinio prado nešėjas, kuris daug ką permąstė, iškentėjo. Mokėkime jį klausyti, suprasti. Ieškokime dvasiškai turtingų pašnekovų, nes su didžios dvasios žmogumi visi mes tampame didingesni, – sakė Markas Tvenas (Mark Twain), o su menkos – tampame menkystomis. „Švietimo ateities misija – didžiadvasiškumo ugdymas“, – teigia holistinės ugdymo krypties principų kūrėjas Lynas Stoddardas (Lynn Stoddard).

Studentų dvasingumo ugdymas – didelė ir sudėtinga problema. Jos sprendimas priklauso nuo to, ar parengsime dvasingus dėstytojus, ar taps Lietuvos universitetai inteligentų ugdytojais, ar akademinė didaktika padės išspręsti šį uždavinį.

IŠVADOS

1. Tai, kas per paskaitą išmokstama, susiję su penkiomis stadijomis: 1) pažintinė pajauta, 2) žinių pagrindu veiklos įvaizdžio modeliavimas studento psichikoje (analizė, sintezė, apibendrinimas), 3) suvokimas, 4) savarankiškas veiklos projektavimas, 5) supratimas. Analogiškai individo smegenyse nauja medžiaga priimama perėjusi per 3 smegenų zonas: pojūčių (vyksta pažinimas), integracijos (analizės, sintezės, apibendrinimo; dalyvauja abu smegenų pusrutuliai) ir savarankiškos veiklos projektavimo (smegenų kaktos zona). Universitetuose vyrauja žinių perteikimas [25, 26]. Todėl studento specializacija labai pasunkėja, nes žinioms apdoroti, nuodugniai jas suvokti paskaitos metu jam nelieka nei laiko, nei realių sąlygų.

2. Akademinės didaktikos uždavinys – studijų lengvinimo paieškos.

3. Pagrindinių akademinės didaktikos kategorijų ir sąvokų perteikimu aiškinantis didaktines problemas buvo siekta lengvinti įvairių disciplinų dėstytojų adaptaciją.

4. Akademinės didaktikos šerdis – veiklos didaktika, studijų didaktikos modelis. Profesinės veiklos mokėjimams susiformuoti būtinas pakopiškumas.

5. Pagrindiniai veiklos didaktikos taikymo studijoms postulatai yra šie: 1) studijų centras – studentas; dėstytojas – tik vedlys, 2) visokeriopas studentų savarankiškų pastangų gerai suprasti medžiagą skatinimas (sėkmės dėsnis, palankios nuostatos, susidomėjimo formavimas ir pan.), 3) pateikiamų žinių reikšmingumas būsimai studento profesinei veiklai ir kt.

6. Yra trys epistemologiniai pažinimo būdai: racionalusis (pojūčiai ir protas, logika), emocionalusis, susijęs su vidiniu pasitenkinimu, ir dvasinis (giluminis, filosofinis ir kt. pažinimas, intuityvnis, religinis, pasaulėžiūrinis). Studijų metu nė vienas iš jų neturi būti ignoruojamas.

7. Didaktikos, kaip lavinimo mokslo, sėmingą kūrimą laiduotų dalykų, ciklo dalykų (humanitarinių, techninių, ekonominių ir pan.) ir bendrųjų didaktinių dalykų koordinuotas tyrimas.

8. Akademinės studijos turėtų ne vien duoti atskirų dalykų giluminius pagrindus, bet ir visokeriopai spartinti studentų veikdinimą, sąmonėjimą, estetinį, dorinį, protinį, sudaryti sąlygas jų profesinei saviraiškai, psichinių ir kt. galių plėtotei, t.y. ne su dalyku dėstytojas turėtų eiti prie ugdytinio, o su studentu – prie šio dalyko paslapčių, reikšmingų jam būsimoje profesinėje veikloje.

9. Naujos Lietuvos inteligentijos ugdymas ne mažiau svarbu kaip ir studentų specializacija.

1. *Barvydienė V., Petkevičiūtė N.* Mano profesija // *Psichologija studentui*. K., 1993.
2. *Berufs- und Arbeitspädagogik*. München, 1989.
3. *Bitinas B.* Ugdymo filosofija. V.: Enciklopedija, 2000.
4. *Blankertz H.* Theorien und Modell der Didaktik. München, 1969.
5. *Bonz B.* Methoden der Berufsbildung: Ein Lehrbuch. Stuttgart: Hirzel, 1999.
6. *Classification internationale. Types des professions* // Bureau international du Travail. Geneve, 1969.
7. *Herget A.* Svarbiausios pedagoginės srovės šių dienų gyvenime, 1. Kaunas – Marijampolė, 1923.
8. *Jacikevičius A.* Asmenybės veikla ir bendravimas // *Bendroji psichologija*. V., 1996.
9. *Jackūnas Ž.* Lietuvos mokykla ir jos misija pasitinkant XXI amžių (A.Liaudanskienės str.) // *Informacinis leidinys*. 1998. Nr. 33(39). P. 3.
10. *Jovaiša L.* Pedagogikos terminai. K: Šviesa, 1993.
11. *Jovaiša L., Vaitkevičius J.* Pedagogikos pagrindai. 2. Didaktika. K.: Šviesa, 1989.
12. *Juška A.* Didaktika – mokymo mokslas // *Jakavičius V., Juška A.* Mokyklos pedagogika. K.: Šviesa, 1996.
13. *Lazauskas J.* Šis tas apie pasaulėžiūros sroves ir sūkurius. K., 1938.

14. *Laužackas R.* Profesinio mokymo turinio reforma: didaktiniai bruožai. K., 1997.
15. *Laužikas J.* Pedagoginiai raštai. K.: Šviesa, 1993.
16. *Laužikas J.* Švietimo integracijos pagrindai // Pedagoginiai raštai. K.: Šviesa, 1993.
17. *Liaugminas A.* Bendrosios inteligencijos testai. K., 1940.
18. *Komenskis J.A.* Rinktiniai pedagoginiai raštai. K.: Šviesa, 1975.
19. *Mačernis M.* Veiklos mokyklos didaktika // Pedagoginis metraštis. Klaipėda, 1937. Sąs. 1.
20. *Markevičienė E.* Ką ir kaip atsimeiname // Psichologija studentui. K., 1993.
21. *Petersen W.A.* Allgemeine Didaktik: Lehrbuch. München, 1992.
22. *Peterson L.R., Peterson M.J.* Short-term retention of individual verbal items // Journal of Experimental Psychology. 1959. P. 58, 193–198.
23. *Piličiauskas A.* Muzikos pažinimas. Studijos, rezultatai ir reikšmė. 2. V.: Lamus, 1998.
24. *Rajeckas V.* Didaktikos dalykas ir raida // Bitinas B. ir kt. Pedagogika. V.: Mokslas, 1981.
25. *Ramoškienė A., Šernas V.* Studijų Lietuvos universitetuose reorganizavimo gairės // Inžinierių rengimas Lietuvoje, I. V.: Technika, 1993 [lietuvių ir atskirame analogiškame leidinyje anglų kalba]. P. 93–110.
26. *Ramoškienė A., Šernas V.* Dabartinės studijų nuostatos Vilniaus universitete ir Vilniaus technikos universitete bei jų formavimo sąlygos // Inžinierių rengimas Lietuvoje, II. V.: Technika, 1996. P. 21–35.
27. *Šalkauskis S.* Bendrieji pedagogikos pagrindai // Pedagoginiai raštai. K.: Šviesa, 1991.
28. *Šalkauskis S.* Didaktikos mokslas (įžanga): Paskaitų konspektai. VUB Rankraščių skyrius. Prof. S. Šalkauskio archyvas. F.140–119.
29. *Šalkauskis S.* Pedagoginiai raštai. K.: Šviesa, 1991.
30. *Šernas V.* Profesinės veiklos didaktika. V.: Presvika, 1996.
31. *Šernas V.* Profesinė pedagogika. V., 1995.
32. *Vaitkevičius J.* Lietuvos pedagogika ir jos ateitis // Mokslas ir gyvenimas. 1993. Nr.4.
33. *Vaižgantas.* Greitoji važiuotė // Lietuvos mokykla. 1930. Nr. 2.
34. *Аткинсон Р., Бауэр Т., Кротерс Э.* Введение в математическую теорию обучения. Москва, 1969.
35. *Ительсон Л. Б.* Психологические теории научения и модели процесса обучения // Советская педагогика. 1973, № 3. С. 83–85.